

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Tilda Jurvanen

Handel eller vandel?

En diskursanalytisk problematisering av den svenska
människohandelsregleringen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson
Termin för examen: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Syfte	7
1.2 Frågeställning	8
1.3 Teori och metod	8
1.3.1 Diskursanalys och socialkonstruktionism	10
1.3.2 Kritisk diskursanalys och Fairclougs analysmodell	12
1.3.3 Genusrättsligt perspektiv	13
1.4 Material	15
1.5 Disposition	17
1.6 Avgränsningar	18
2 PRESENTATION AV RÄTTSLÄGET	19
2.1 Människohandel	19
2.1.1 Internationella dokument	20
2.1.2 Nationell lagstiftning	21
2.1.3 Människohandelsparagrafens problematik	22
2.2 Koppleri	25
2.2.1 Koppleribrottets historik	25
2.2.2 Koppleribrottet	26
2.2.3 Problematisering av koppleri	27
2.3 Köp av sexuell tjänst	28
2.3.1 Problematisering av kriminaliseringen av sexköp	29
3 PROSTITUTIONSDISKURSER	31
3.1 Förståelsen av prostitution	31
3.1.1 Historisk bakgrund	32
3.1.2 Förståelse av prostitution som begrepp	34
3.2 Prostitutionsfrågan idag	35
3.2.1 Den lyckliga horan-diskursen	35
3.2.2 Prostitution som strukturellt förtryck	38
3.2.3 Prostitution som kommersiellt begrepp	39

4	DISKURSANALYS AV MÄNNISKOHANDEL	41
4.1	Textanalys och mönster rörande brottsoffret	42
4.1.1	Den officiella diskursen	42
4.1.2	Den praktiserande diskursen	45
4.1.3	Rättsfallen	45
4.2	Mönster i rättsfallen	50
4.3	Sammanfattning av mönster	55
4.4	Diskursskapande frågor	57
4.5	Sammanfattning av diskursskapande frågor	64
5	SLUTSATS	65
5.1	Offret för människohandel	66
5.2	Prostitution och människohandel	67
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	70
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	76

Summary

The Swedish legislature has decided that sex trafficking is a cynical and lucrative enterprise where vulnerable women and children from poorer countries are ruthlessly exploited. Sex trafficking strips the individual of the chance to enjoy even the most fundamental rights, such as freedom and the right to life. While under the influence of the perpetrator, the victims of sex trafficking are transformed from a subject to an object by being denied the opportunity to make autonomous choices.

Sex trafficking is an offense by Swedish legal standards. The Swedish criminal code stipulates that for it to be classified as sex trafficking by Swedish law, the victim must be exposed to an illegal measure as a means to being exploited. The requirement of an illegal measure has been interpreted by the courts with a high standard, putting of emphasis on the perpetrator's actual control over the victim. The victim should, according to the courts assessments, not have had any other acceptable choice but to obey.

Buying the right to a woman's body has been declared by the Swedish government as an expression for a structural inequality that should be opposed on a societal level and the purchase of sexual services was prohibited in 1999. The thought of prostitution as an expression of gender oppression is based on radical feminist arguments, with the opinion that no woman would ever sell sex voluntarily, and that the purchase of sexual services constitutes a form of assault. The ban on purchasing sexual services has not been uncontroversial—the subject of prostitution is still under discussion between different major feminist theorists. Whether one is for or against prostitution depends on whether one regards the prostitute as a victim or an autonomous subject. The various controversies create a diverse understanding of prostitution as a phenomenon and in accordance with social constructivist theories, these ideas will affect the public's perception of the prostitute.

The manner in which a certain subject is discussed is, according to social constructivist theories, essential for the way the subject is regarded by the general opinion. Discourses are created through the common language and are considered to be constructed as well as reconstructive. The constructive function is a base for this thesis analysis of the way different texts construct the victims of sex trafficking. The main focus rests upon the relation between the victim discourse as constructed in official documents and case law, where the

victim more often is described as a prostitute rather than someone being exploited. The question of how the existing prostitution discourses influence the court's understanding of the victims of sex trafficking is also a part of this thesis analysis.

The outset for this thesis is that sex trafficking isn't about selling sex, as is implied by the concept of prostitution, but rather how one person gives himself the right to sell another person to a third party. There is no agreement between the victim and the buyer, which makes the usage of language in a manner that presupposes some kind of agreement between two autonomous parties inappropriate for describing the practice of sex trafficking.

This thesis reaches the conclusion that the official documents create an image of the victim as objectified and without choice while the courts, by focusing on the woman's choices, construct the victim as an independent subject with the power often making decisions and undertaking actions. There is a clear discrepancy between the victim in official documents and in practice where the courts often come to the conclusion that the perpetrator's power over the victim has not been of such magnitude that the practice constitutes sex trafficking, and pass judgment for procuring instead.

Sammanfattning

Den svenska lagstiftaren har fastslagit att handeln med människor för sexuellt ändamål är en cynisk och lukrativ verksamhet där sårbara barn och kvinnor från fattiga länder utnyttjas hänsynslöst. Genom människohandel berövas individen möjligheten att åtnjuta de mest grundläggande mänskliga rättigheterna till frihet och liv. Offret för människohandel omvandlas under förövarens fullständiga kontroll från subjekt till objekt genom att fråntas möjligheterna till val under förövarens fullständiga kontroll. Människohandel är därför kriminaliserat i svensk rätt. För att människohandel ska föreligga krävs enligt människohandelsparagrafen bland annat att offret utsatts för ett otillbörligt medel i syfte att exploateras. Kravet på otillbörligt medel har rätten tolkat som ett högt ställt krav på gärningspersonens makt över offret. Offret ska enligt rättens bedömningar inte ha haft något möjligt eller godtagbart alternativ till att lyda.

Att köpa sig rätten till en kvinnas kropp har den svenska regeringen konstaterat är ett uttryck för en strukturell könsojämlikhet som måste bekämpas på samhällelig nivå. Köp av sexuella tjänster är förbjudet sedan 1999. Tanken på prostitution som ett uttryck för könsförtryck grundas i radikalfeministisk argumentation, vari tanken är att ingen kvinna frivilligt prostituerar sig och att sexköp är en form av övergrepp. Förbudet har inte stått oemotsagt och prostitutionsfrågan är fortfarande föremål för diskussioner mellan olika feministiska teoribildningar. Huruvida man är för eller emot prostitution beror på hur man ser på den prostituerade kvinnan som ett offer för strukturellt förtryck eller en självständig kvinna. De olika argumentationerna skapar konkurrerande förståelser av prostitution som fenomen, vilka enligt socialkonstruktionistiska teorier kommer att präglade samhällets syn på den prostituerade kvinnan.

Hur man pratar om något är enligt socialkonstruktionistisk teori avgörande för hur vi ser på det. Diskurser skapas genom språket och anses vara konstruerade samtidigt som de är rekonstruerande. Språkbrukets konstruerande funktion är en utgångspunkt för uppsatsens analys av hur olika texter konstruerar offret för människohandel. Här problematiseras den offerdiskurs som konstrueras i officiella dokument i förhållande till rättspraxis. I rättspraxis verkar den som är utsatt för människohandel ofta betraktas som prostituerad istället för att ses som offer för människohandel. Frågan om hur de befintliga prostitutionsdiskurserna spiller över på rättens förståelse av människohandelseffret är också föremål för uppsatsens analysområde.

Utgångspunkten för uppsatsen är att människohandel inte handlar om att sälja sex, vilket begreppet prostitution implicerar, utan istället om hur en person tagit sig rätten att sälja en annan person till en tredje part.

Det föreligger alltså ingen avtalssituation mellan offret och köparen, varför ett språkbruk som utgår från någon slags avtalssituation mellan säljare och köpare inte lämpar sig för att beskriva människohandeln. I uppsatsen nås slutsatsen att de officiella dokumenten skapar en bild av offret som objektifierat och utan valmöjligheter, en bild som stämmer väl med begreppet människohandel. I praktiken fokuserar rätten däremot på kvinnans valmöjligheter och konstruerar därigenom offret som ett mer självständigt subjekt med möjlighet att fatta beslut och företa handlingar, i likhet med argumentation kring den prostituerades självbestämmanderätt. Det föreligger en diskrepans mellan offret i officiella dokument och i praktiken där rätten ofta anser att maktförhållande saknats och dömer för koppleri istället.

Förkortningar

Art.	artikel
BrB	Brottsbalken (lag 1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta nationerna
kap.	kapitel
ILO	International Labour Organization
Palermoprotokollet	Förenta nationernas tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn
Prop.	Proposition
RPS	Rikskriminalpolisen
SOU	Statens offentliga utredning
ÅM	Åklagarmyndigheten

1 Inledning

I början av tjugohundratalet uppmärksammades det ökande problemet med gränsöverskridande människohandel och Sverige införde i enighet med FN:s konvention mot gränsöverskridande brottslighets tilläggsprotokoll mot människohandel (Palermoprotokollet) ett förbud mot handel med människor för sexuella ändamål år 2002. Den svenska lagstiftaren tar tydlig ställning mot människohandel och menar att den sortens hänsynslösa utnyttjande av människor på grund av sin förkastlighet bör motarbetas, inte bara genom straffrättsliga åtgärder utan också genom att adressera problemet med efterfrågan.

Den svenska lagstiftaren har utöver förbudet mot människohandel genom införandet av den så kallade sexköpslagen år 1999 fastslagit att sexköp är förbjudet. I propositionen *Kvinnofrid*¹ konstaterades att prostitution är ett uttryck för en könsojämlikhet i samhället samt ett resultat av kvinnans strukturellt förtryckta position. I propositionen konstateras också att det är efterfrågan som håller prostitutionen levande.

Trots lagstiftarens tydliga ställningstaganden så förekommer både prostitution och människohandel fortfarande i Sverige. Människohandelsparagrafen ändrades senast år 2010 efter att ha konstaterats vara problematisk att tillämpa. Syftet med ändringen var att öka antalet fällande domar vid åtal för människohandel. Enligt bland annat Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndighetens rapporter har lagändringen inte lett till fler fällande domar. Och det konstateras även att många åtal för människohandel fortfarande leder till fällande domar för koppleri istället.

Även i myndighetsrapporter rörande människohandel och prostitution i Sverige argumenteras det för att efterfrågan är främsta orsaken till handeln. Vem är det då som efterfrågar möjligheten att köpa sex? Brå konstaterar i sin rapport *Sexuell människohandel - en fråga om tillgång och efterfråga*² att de svenska sexköparna inte är någon homogen grupp utan i princip kan vara vilken man som helst. Det är alltså vanliga män som köper sex, trots samhällets starka ställningstagande.

Enligt socialkonstruktionistiska teorier formar sättet vi skriver och talar om något hur vi ser på det. Att människohandel och sexköp är moraliskt förkastligt framkommer tydligt i den svenska lagstiftningen. Samtidigt är det konstaterat få åtal för människohandel som leder till fällande domar. Domarna skapar precis som lagstiftningen och dess förarbeten en bild av verkligheten och människohandel.

¹ Prop. 1997/98:55.

² Brå rapport 2008:25.

I uppsatsen problematiseras hur rätten genom sitt framställningsätt beskriver människohandel i förhållande till språkbruket rörande prostitution. Författaren ämnar genom uppsatsen att ta reda på om det befintliga språkbruket kan leda till få fällande domar och en diskrepans mellan hur samhället har för avsikt att hantera människohandelsfall och hur fallen de facto kommer att behandlas i mötet med rätten.

1.1 Syfte

Bakgrunden till uppsatsens frågeställning är som framgått att få åtal för människohandel leder till fällande människohandelsdomar.³ En av anledningarna till de få fällande domarna brukar förklaras vara att paragrafen är svårtillämplig och ställer höga beviskrav på åklagaren.

Uppsatsens syfte är huvudsakligen att analysera hur rättsväsendet konstruerar offret för människohandel för sexuella ändamål. I uppsatsen undersöks huruvida det förekommer en sammanblandning mellan begreppen ”prostitution” och ”människohandel” och om sammanblandningen i så fall kan vara problematisk. I uppsatsen görs ett försök att utreda om det finns förutfattade meningar kring prostitutionsbegreppet som påverkar hur vi ser på prostitution, och om uppfattningarna kring den prostituerade i så fall skulle kunna påverka rättens bedömning av människohandelns offer. Är det så att rätten tillskriver offret för människohandel egenskaper utifrån de befintliga diskurserna rörande prostitution?

Syftet ska uppnås genom en analys av vilka diskurser som skapas när rätten diskuterar människohandel samt huruvida sammanblandningen av begreppen människohandel och prostitution sker. Fråga är också ifall en dylik sammanblandning riskerar flytta fokus från övergreppen som sker då offret tvingas företa eller tåla sexuella handlingar mot betalning som sker till en tredje person. Jag har för avsikt att i uppsatsen utreda huruvida begreppet prostitution innefattar diskurser som inte förefaller lämpade för resonemang rörande människohandel. Som exempel finns det i genus- och straffrättsforskningen teorier om hur prostitutionsbegreppet innehåller ett kommersiellt språkbruk som riskerar föra tankarna till ett civilrättsligt avtal mellan jämbördiga parter. Vidare är det av intresse att se hur prostitutionsdiskursen influerats av olika feministiska teoribildningars argumentation i den svenska sexhandelsdebatten.

I uppsatsen utreds vilka diskurser som föreligger bakom begreppet prostitution. Diskurserna jämförs sedan med hur människohandel beskrivs i teori och praktik genom en analys av officiella dokument rörande människohandel respektive relevant praxis inom området.

³ RPS lägesrapport 2014 s. 36.

1.2 Frågeställning

Uppsatsen ska utreda frågan om hur den juridiska diskursen konstruerar offret för människohandel. Den övergripande frågeställningen ska besvaras utifrån tre mer konkretiserade frågor, nämligen:

- Hur ser förhållandet mellan paragraferna för människohandel, koppleri och köp av sexuell tjänst ut?
- Vilka diskurser kring prostitution finns i samhället och på vilket sätt riskerar de påverka rättens syn på offret för människohandel?
- Sker en sammanblandning av begreppen människohandel och prostitution då rätten diskuterar människohandel?

1.3 Teori och metod

En utgångspunkt för uppsatsens skrivande är att människohandel för sexuellt ändamål inte handlar om att sälja sex i dess klassiska bemärkelse. Istället menar författaren att det föreligger en situation där en människohandlare eller en grupp människohandlare säljer en persons kropp till en tredje person, det vill säga köparen. Det handlar följaktligen om en situation där köparen betalar till människohandlaren för att bereda sig tillfälle att förgräpa sig på en individ som förlorat rätten till sin egen kropp. Det finns alltså inga frivilliga människohandelsoffer, oavsett hur frågan om kvinnans samtycke till de sexuella handlingarna besvaras. Att det inte finns några frivilliga människohandelsoffer är också en ståndpunkt som får stöd inte bara i den svenska regleringen utan också av FN:s reglering inom området.⁴ Prostitution däremot innefattar definitionsmässigt en situation där en individ väljer att utbjuda sin kropp mot betalning. En språklig definition av prostitutionsbegreppet säger i sig själv att det inte är möjligt att prostituera någon annan.⁵

Uppsatsen är uppdelad i fyra delar där samtliga delar fordrar ett för ändamålet anpassat angreppssätt.

Det första avsnittet består av en deskriptiv del, vari rättsläget presenteras och de för uppsatsen relevanta lagrummen placeras i sitt sammanhang. Här tillämpas i grunden en klassisk juridisk metod, också kallad rättsdogmatisk metod. Klassisk juridisk metod innebär i strikt mening en undersökning av rättsläget med utgångspunkt i samtliga auktoritativa rättskällor såsom lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och

⁴ Se Palermoprotokollets paragraf 3a för definition av offer för människohandel och paragraf 3b som fastslår att samtycke saknar betydelse.

⁵ Se svenska akademins ordlista, sökord: Prostituera.

doktrin.⁶ Vad som klassas som auktoritativa rättskällor bestäms genom en normativ rättskällelära, och är vad som skulle kunna kallas en självklar grundsats som inte behöver bevisas.⁷ För uppsatsens syfte är en full redogörelse inkluderande samtliga rättskällor inte motiverad, varför alla källor i rättskälleläran inte presenteras.

Uppsatsens andra del syftar till att redogöra för ett urval av föreliggande diskurser i samhället rörande prostitution. Här presenteras tre huvudsakliga argumentationsformer kring prostitution som formar det som i uppsatsen kallas för prostitutionsdiskurser. De diskurser rörande som är av särskilt intresse för uppsatsen är diskursen om den lyckliga horan, diskursen om horan som offer och diskursen om det kommersiella språkbruket i frågan om sexköp.

I uppsatsens tredje del görs en diskursanalys av hur rättsskyddsobjektet för människohandelsparagrafen produceras och reproduceras i den rättsliga diskussionen. För att presentera en diskursanalys förefaller det lämpligt att ta stöd i teorin bakom diskursanalysen som metod, vilken presenteras mer ingående i kapitlet nedan.

I den fjärde och avslutande delen görs en analys av rättsläget, som redogjorts för i uppsatsens första del, samman med resultaten av de analyser som redogjorts för i den diskursanalytiska delen. Diskursernas ömsesidiga förhållande används som förklaringsmodell till varför framförallt människohandelsparagrafen förefaller problematisk i rättstillämpningen.

Avsteget från klassisk juridisk metod genom diskursanalys, men också tillämpningen av ett genusperspektiv, motiveras genom att den klassiska rättsdogmatiska metoden inte lämnar särskilt mycket utrymme för reflektion utöver den juridiska praktiken. Gunnarsson och Svenssons argumenterar i sin bok ”*Genusrättsvetenskap*” för att rättsdogmatismen inför vissa frågeställningar förefaller problematisk då den tar utgångspunkt i det faktum att kunskapen inte kan ifrågasättas.⁸ De menar också de att teorin bakom rättsdogmatiken främst är en metodlära. Med det menar de att rättsdogmatiken är en abstraktion för vad juristen gör i sin vardag, alltså fastställer och tillämpar gällande rätt, vilket riskerar minimera forskarens distans till ämnet för undersökningen.⁹ Eftersom uppsatsens syfte är att analysera språkbruk och inte gällande rätt utifrån ett rättsdogmatiskt perspektiv förefaller diskursanalys som metod mer lämpad för uppsatsens ändamål.

⁶ Se exempelvis jur.dr. Lena Olsens artikel ”Rättsvetenskapliga perspektiv” i Svensk juristtidning 2004 s. 105-142 om rättsvetenskaplig teori och metod.

⁷ Gunnarsson, Svensson, s. 94.

⁸ Gunnarsson, Svensson, s. 91.

⁹ Gunnarsson, Svensson, s. 93.

1.3.1 Diskursanalys och socialkonstruktionism

För att besvara uppsatsens frågeställningar används i första hand diskursanalys som metod. När diskursanalys används som metod innebär det att man som författare måste acceptera den bakomliggande teorin, eftersom metoden blir tämligen obrukbar utan stöd i de grundläggande premisserna.¹⁰

Före här ges en beskrivning av diskursanalysens teori och metod samt dess teoretiska historik så ska frågan om vad en diskurs egentligen är besvaras. Enligt Börjesson är en diskurs ”en reglerad samtalsordning med institutionaliserade framställningsprocedurer eller praktiker”¹¹. Hansen definierar diskursen som en studie av språket i bruk, eller givet en bredare mening än språkbruket i text som mänskligt skapande av betydelse.¹² Diskursen är alltså en i första hand språklig representation av verkligheten, samtidigt som den får anses skapa världsbilden genom att belysa valda delar av den utifrån en viss historisk och kulturell kontext.¹³ Med andra ord anses texter vara konstruerade men också konstruerande och beroende av vilket utgångsläge man har.¹⁴

Diskursanalys är ett resultat av postmoderna teorier med utgångspunkt i att det inte finns någon given kunskaps hierarki. Det innebär att en källa inte kan anses vara mer legitimerad att beskriva verkligheten än någon annan.¹⁵ Som exempel kan nämnas hur man som juriststudent under utbildningen på juristprogrammet lärt sig att lagförarbeten beskriver verkligheten rörande en viss problematik bättre och mer trovärdig än exempelvis en artikel i nyhetsmedia. Den postmoderna kritiken består främst i att världen inte är så entydig och logiskt sammanhängande som den tidigare, mer realistiskt bundna vetenskapen förmedlat. Man vill visa på att det finns fler tolkningssätt och möjliga perspektiv att förstå världen utifrån än vad den tidigare vetenskapen erbjöd.¹⁶

Att använda diskursanalys som metod innebär därmed att man utgår från en socialkonstruktionistisk grund samt de fyra så kallade nyckelpremisserna. Enligt den första premisen är det vi kallar ”verklighet” bara en produkt av vårt inlärd sätt att kategorisera världen. Att verkligheten är beroende av vår inläring innebär att det inte finns någon självklar kunskap. Den andra premisen som en diskursanalytiker måste acceptera är att den tillfälliga kontext vi lever i formar hur vi upplever verkligheten. Kontexten är föränderlig vilket resulterar i att vår världsbild formas och omskapas med tiden. För det tredje menar socialkonstruktionisterna att det föreligger ett samband

¹⁰ Winther, Jørgensen, Philips s. 10.

¹¹ Börjesson s. 19.

¹² Hansen s. 3.

¹³ Börjesson s. 18 f.

¹⁴ Börjesson s. 16 samt Hansen s. 2 f.

¹⁵ Börjesson s. 15 f.

¹⁶ Börjesson s. 17.

mellan kunskap och sociala processer. Här menas att kunskap produceras i social interaktion, hur vi pratar om något formar hur vi betraktar det. Slutligen innebär den fjärde och sista nyckelpremissen att det föreligger ett samband mellan kunskap och social handling. Våra sociala handlingar bygger ramar för vilka gärningar som förefaller naturliga eller otänkbara.¹⁷ Diskurserna som vi skapar genom våra handlingar sätter ramar för vad som är socialt acceptabelt eller oacceptabelt och definierar vem som mest initierad att föra talan.¹⁸

Det finns inget tydligt tillvägagångssätt för hur en diskursanalys ska få till men Winther-Jørgensen och Philips väljer i sin bok att dela upp den diskursiva analysmetoden i tre olika angreppssätt. Det första presenterade angreppssättet av huvudmännen Laclau och Mouffe och brukar kännetecknas av begreppet ”diskursiv kamp”. Laclau och Mouffe menar att diskursen skapar den sociala världens betydelse och att den är utbytbar till följd av språkets grundläggande instabilitet. Det innebär att diskursen omformas i mötet med andra diskurser och att samtliga kämpar för att nå en konstant betydelse, också kallad hegemoni.¹⁹

Det andra angreppssättet som presenteras av Winther-Jørgensen och Philips är det som brukar kallas ”kritisk diskursanalys” och har Norman Fairclough som frontfigur. Den kritiska diskursanalysen pekar på hur diskursen bidrar till att skapa den sociala världen, men också på hur andra faktorer är med och bidrar till varje social praktik. Här betonas också språkets föränderliga natur och hur språkbruket alltid bygger på gamla, redan etablerade diskurser. Ett annat begrepp som tillämpas inom den kritiska diskursanalysen är intertextualitet. Intertextualitet är en föreställning om hur text alltid bygger på element och diskurser från andra texter. Genom att använda ett redan befintligt språkbruk i ett annorlunda eller nytt sammanhang så skapas ett en ny diskurs och ett nytt sätt att förstå världen.²⁰

Det tredje metoden som Winther-Jørgensen och Philips presenterar är diskurspsykologin. Diskurspsykologin skiljer sig från de andra två metodlärorna då den utgår från vårt medvetna användande av diskurser, då de andra utgår från att diskursen formar vår medvetenhet. Syftet med diskurspsykologi som metod är att undersöka hur människor brukar etablerade diskurser för att framställa det som sägs på ett för dem mer förmånligt vis. Här läggs stor vikt vid hur individer aktivt använder språkbruket för vardagliga situationer.²¹

Burman argumenterar för diskursanalys som en av de mest användbara metoderna för straffrättslig forskning ur ett genusperspektiv. Hon menar

¹⁷ Winther, Jørgensen, Philips s. 10 ff.

¹⁸ Börjesson s. 21.

¹⁹ Winther, Jørgensen, Philips s. 13.

²⁰ Winther, Jørgensen, Philips s. 13.

²¹ Winther, Jørgensen, Philips s. 13 f.

att diskursanalysen kan belysa samt problematisera straffrättens bekönade karaktär.²²

Samtliga av de presenterade metoderna är av intresse för uppsatsen, även om det är främst den kritiska diskursanalysen som tillämpas för att förstå hur befintliga prostitutionsdiskurser kan komma att påverka samhällets syn på och känsla för människohandel. Diskurspsykologins utgångspunkt med individers medvetna bruk av diskurser är också intressant för uppsatsens syfte. Eftersom språkbruket kring människohandel riskerar påverka offerdiskursen för människohandelns offer och därigenom prägla samhällets- samt köparnas handlande och känsla för rätt och fel förefaller det diskurspsykologiska perspektivet relevant att argumentera utifrån.

1.3.2 Kritisk diskursanalys och Faircloughs analysmodell

Den kritiska diskurspsykologin och särskilt Faircloughs analysmodell tillämpas främst vid analysen av rättsfallen i uppsatsen. Den kritiska diskursanalysen utgår som redan framhållits från att diskursen bidrar till att skapa vår förståelse för världen och att språket i grunden är instabilt, varför ingen diskurs kan vara för evigt. Eftersom språket förändrar vår världsuppfattning kan ingen version av verkligheten vara mer sann än någon annan. Enligt den kritiska diskursanalysen består språket också av parallella diskurser som samtliga kämpar om att nå en dominant ställning som sanning.²³

I enighet med Faircloughs analysmodell delas det han kallar för en kommunikativ händelse upp i tre nivåer. Samtliga nivåer påverkar samhället på olika sätt, vilket betyder att en text räknas som en kommunikativ händelse som kan analyseras i tre nivåer. Den första nivån benämner Fairclough för textnivån. På textnivån analyseras och beskrivs tal och texters egenskaper.²⁴ På den här nivån kommer i uppsatsen analyseras hur officiella dokument och rättspraxis beskriver offret för människohandel. Analysen kommer ske utifrån frågan om de olika texterna beskriver människohandelsoffret på samma sätt och syftar till att klargöra vilken diskurs respektive källa skapar.

Faircloughs andra nivå kallas för den diskursiva praktikens nivå och innebär en utredning av hur produktionen och konsumtionen av text går till. Här studeras hur deltagarna i en kommunikationsprocess är med och skapar diskursen genom sitt handlande. Utredningen ska i uppsatsen göras genom en studie av vilka frågor rätten ställer för att

²² Burman s. 398.

²³ Börjesson, Palmblad s.13.

²⁴ Burman s. 394.

utreda om det föreligger en människohandelssituation.²⁵ Vidare undersöks vilka frågor rörande brottsoffret rätten måste besvara för att fastställa om rekvisiten för människohandel är uppfyllda. Genom frågorna anses rätten definiera vilka egenskaper som beskriver ett offer och vilka egenskaper som inte passar in i offerrollen.

Till Faircloughs analysmodell hör även en tredje nivå, den sociala praktikens nivå, som är en analys av vilka konsekvenser konstruktionerna i nivå ett och två får i en bredare social och politisk kontext. Den tredje nivån kommer inte redogöras för ytterligare då dess frågeställning och analysområde går utanför ramen för uppsatsens frågeställning och syfte.

I uppsatsen utgår författaren också från Börjesson och Hansens teorier om identitet och diskursers ömsesidiga bekräftande. Enligt Börjesson och Hansen skapar språkbruket parallella diskurser som på olika sätt är beroende av varandra. Hansen kallar det för ömsesidigt bekräftande diskurser och menar att man genom att ge den ena versionen av verkligheten vissa egenskaper och definiera den på ett visst sätt samtidigt skapar en kontrasterande verklighet.²⁶ Börjesson beskriver samma ömsesidigt bekräftande funktion hos parallella diskurser som Hansen, men kallar det för skapandet av en identitet. Han menar att man när man definierar sig själv också nödvändigtvis måste definiera vilka de andra är. Genom skapandet av en identitet skapar man en distans till de andra genom ett kontrasttänkande.²⁷

Vid en diskursanalys förefaller det lämpligt att också analysera utifrån vilken identitet diskurserna skapas. Med andra ord, utifrån vems perspektiv produceras texten och vem är det som därmed definierar offret för människohandel? Börjesson menar att man i studier av sociala problem ofta försöker svara på vad det är som kännetecknar de som utgör problemet. Han menar att svaret egentligen är självklart, vi tillskriver de som inte är som oss egenskaper som skiljer oss från dem. Som exempel nämner han hemlösa och missbrukare. I uppsatsen görs ett försök att utreda inte bara vilka ömsesidigt bekräftande diskurser som skapas beträffande offret för människohandel, utan också vilken identitet det är som ligger bakom diskurserna.

1.3.3 Genusrättsligt perspektiv

Under arbetet med uppsatsen tillämpas utöver socialkonstruktivistisk teori också ett genusrättsligt perspektiv. Det motiveras genom att människohandel för sexuella ändamål som brott enligt författaren kan betraktas som bekönat. Ett bekönat brott innebär i enighet med Anderssons terminologi ett brott som är ett resultat av en grundläggande

²⁵ Burman s. 394.

²⁶ Hansen s. 20 f.

²⁷ Börjesson, Palmblad s. 7.

könsojämlikhet.²⁸ Det skulle enligt författaren inte finnas utrymme för en marknad för människohandel om det inte fanns de som ansåg sig ha rätt att betala för att utnyttja en annan individs kropp. Det är en ståndpunkt som vinner stöd också i den svenska lagstiftningen. Här kan särskilt hänvisas till propositionen *Kvinnofrid*²⁹ vari det stadgas att sexköp är ett resultat av efterfrågan, vilket i sin tur är ett uttryck för att det finns män som anser sig ha rätten att köpa sig tillträde till en kvinnokropp.

Avsteget från klassisk juridisk metod motiveras utöver Gunnarsson och Svenssons problematisering av dess dogmatiska ställning genom att ett avsteg från traditionellt juridiskt tänkande kan öppna upp en möjlighet att se nya strukturer och underliggande förståelser i rättslig argumentation. Berglund menar i sin avhandling "Straffrätt och kön" att de teoretiska perspektiv som klassiskt sett används inom genusvetenskapen kan belysa problematik utifrån ett nytt förhållningssätt.³⁰

Berglund har i sin doktorsavhandling utrett vilka frågeställningar som aktualiseras då straffrätt möts av genusforskning³¹ och vilken påverkan mötet kan komma att ha på straffrätten som vetenskap.³² Hon pekar på hur genusvetenskapen kan användas som teori för att förklara problematik inom och kring tillämpningen av lagstiftning och menar att straffrätten är tongivande för samhällsmoralen och de grundläggande förutsättningarna för rättsordningen.³³ I sin argumentation för varför just kombinationen av genusperspektiv och straffrätt är intressant menar Berglund att båda de teoretiska konstruktionerna har vissa gemensamma nämnare. Som exempel pekar hon på hur båda två utgår från människan som gemensam nämnare, har en säregen begreppsvärld och är beroende av ideologiska ställningstaganden. Hon menar vidare att den moderna straffrätten och feminismen i stort bygger på samma grundideal som härstammar från upplysningstidens och utvecklingen av mänskliga rättigheter.³⁴

Med begreppet "människan" som gemensam nämnare menar Berglund att människan förstås som den faktiska människan, föreställningar och den rättsliga konstruktionen av människan och etiska aspekter av ideologin kring "den fria individen". Skyddandet av människan blir i slutändan en fråga om hur man upplever densamme.³⁵ En central fråga inom genusforskning är vilken syn på människan som ligger till grund för straffrättens konstruktion.³⁶ Här kan som exempel pekas på hur

²⁸ Andersson, s. 21 ff.

²⁹ Prop. 1997/98:55.

³⁰ Berglund (2007) s. 15 f.

³¹ I doktorsavhandlingen benämnt "kvinnoforskning".

³² Berglund (2007) s. 15.

³³ Berglund (2007) s. 21.

³⁴ Berglund (2007) s. 27.

³⁵ Berglund (2007) s. 28.

³⁶ Berglund (2007) s. 30.

uppsatsens frågeställning problematiserar det låga antalet fällande domar för människohandel utifrån frågan om vem det egentligen är rätten ska skydda. Vem är offret för människohandel och vilka egenskaper måste hon tillskrivas av rätten för att få rättsstatens beskydd?

För att överföra genusvetenskapen till straffrätt menar Berglund att det krävs ett perspektiv på straffrätt där de genusvetenskapliga frågorna kan ges relevans. Straffrätten kan exempelvis diskuteras utifrån teorier om kön och kunskap och de beskrivningar straffrätten gör av verklighetens människa. Detta eftersom straffrätten enligt Berglund är beroende av att relatera till verkligheten i sitt skapande och tillämpningen av regler. Hon menar att tillämpningen av straffrätten alltid är en konstruktion av verkligheten och pekar som exempel på hur den rättsliga processen går ut på att anpassa en enskild händelse till den rättsliga formen genom gärningsbeskrivning, bevisföring och så vidare.³⁷ I uppsatsen diskuteras rättsliga spörsmål utifrån den ovan presenterade socialkonstruktionistiska teorin och ståndpunkten att det inte finns någon självklar kunskap.

Rättens hantering av individer bygger enligt Berglund på olika ställningstaganden såsom föreställningar, antaganden och erfarenheter av verkligheten och människan.³⁸ Genom att sammanföra genusvetenskap och straffrätt så kan man förhoppningsvis upptäcka bakomliggande orsaker till en haltande lagstiftning som eventuellt skulle förbli upptäckt i en rent rättsdogmatisk redogörelse.

1.4 Material

I uppsatsens inledande och mer deskriptiva kapitel har klassiska juridiska källor såsom för uppsatsens ändamål relevant lagtext och förarbeten enligt rättskällevärdet redogjorts för. Detta i enighet med klassisk juridisk metod. Här ges som nämnts ovan inte en full presentation av allt material enligt rättskällevärdet, utan snarare en överblickande redogörelse av för uppsatsen relevanta källor såsom lagtext och lagförarbete.

Betydelsefulla rapporter och analyser av problemområdet i fråga har också varit av intresse för skapandet av en tydlig och tidsenligt presentation av omfattningen av människohandeln för sexuella ändamål i Sverige. Här ges Åklagarmyndighetens delredovisning av ett projekt rörande människohandel från år 2013 och Rikspolismyndighetens senaste lägesrapport av människohandel för sexuella och andra ändamål från 2014 stort utrymme. Rapporterna tillämpas vidare i uppsatsens diskursanalytiska del och representerar då, samman med propositionen

³⁷ Berglund (2007) s. 28 f.

³⁸ Berglund (2007) s. 29.

för kriminaliseringen av människohandel för sexuella ändamål från 2002, den officiella diskussionen rörande människohandel.

Vad gäller den diskursanalytiska delen har valet av källor inte varit lika strikt bundet till juridik som ämnesområde. Beträffande presentationen av föreliggande föreställningar av prostitution har olika resonemang varit relevanta, såsom till exempel lagförarbeten och Östergrens bok ”*Porr, horor och feminister*”. Eftersom den här delen av uppsatsen ämnar till att presentera diskurser som redan redogjorts för har även forskares resultat inom områdets varit av intresse, såsom Askolas och Westerstrands.

Beträffande materialet i uppsatsens diskursanalytiska del är det vidare relevant att poängtera att det i enighet med diskursanalysens teori och metod är rimligt att studera olika sorters material med samma analytiska redskap. Det görs ingen skillnad mellan vad som sägs i olika sorters texter då samtliga gör anspråk på att beskriva verkligheten och fyller samma producerande och reproducerande funktion.³⁹ Eftersom diskursanalysen öppnar upp för en stor variation och kombination av material och grundpoängen är att inget material är mer äkta än annat så har urvalet av material mer utgått ifrån uppsatsens syfte. Biasproblemet, som utgår från att det finns en objektiv sanning att komma åt genom forskningen och innebär en snedvridning av forskningsresultat genom urval blir därmed inte giltigt.⁴⁰

Uppsatsens diskursanalys görs utifrån det författaren valt att dela upp i två olika materialtyper som representerar olika nivåer i Faircloughs diskursanalys, den officiella och praktiserande diskursen. Materialet för den officiella diskursen är avsedd att spegla hur lagstiftaren ser på människohandel och besvara frågan om på vilket sätt staten konstruerar offret för människohandel. Här kommer centrala offentliga dokument att studeras, nämligen propositionen till den ursprungliga kriminaliseringen av människohandel för sexuella ändamål⁴¹, Regeringens handlingsplan mot människohandel och prostitution från 2008⁴² och Rikskriminalpolisens senaste rapport av prostitution och människohandel för sexuella ändamål⁴³. Valet av källor motiveras genom att propositionen i grunden definierar vad som ska kriminaliseras och varför, handlingsplanen beskriver vad som ska bekämpas och rapporten utgör underlag för samhällets åtgärder mot problemet.

I den praktiserande diskursen analyseras fem rättsfall, inklusive tingsrätts och hovrättsdom i förekommande fall, som samtliga handlar om åtal för människohandel. Syftet med analysen är främst att svara på

³⁹ Börjesson, Palmblad s. 16 f.

⁴⁰ Börjesson, Palmblad s. 19.

⁴¹ Prop. 2001/02:124.

⁴² Skr. 2007/08:167.

⁴³ RPS Rapport 2014.

hur rätten konstruerar offret för människohandel. Urvalet av rättsfall har skett främst på grund av rättsfallens innehåll och mediala uppmärksamhet vid domstillfället. Samtliga rättsfall behandlar en situation där en eller flertalet kvinnor befunnit sig i Sverige och utnyttjats av någon som tjänat pengar på deras prostitution. Rättsfallen är samtliga från en tidsperiod mellan 2010-2014, då det för uppsatsen känns relevant att välja så aktuella fall som möjligt. Att det skedde en lagändring 2010 som ändrat människohandelsparagrafen gör inte att rättsfall som avgjorts i enighet med paragrafens tidigare lydelse blir olämpliga för uppsatsens analys eftersom lagändringen enligt myndigheters utvärderingar⁴⁴ inte gjort någon skillnad i praktiken. Rättsfallens utfall, huruvida sista instans dömt för människohandel eller koppleri, har för uppsatsens syfte varit irrelevant så länge saken från början rört en situation vari åklagaren väckt åtal för människohandel. Samtliga fall har också refererats i Nordstedts Juridiks nättidskrift Juridik Idag, vilket förefaller lämpligt att inkludera i diskursanalysen då det för uppsatsens syfte och problemformulering också är intressant att se till hur fallen refereras.

Ett urval av aktuell forskning inom människohandels- och prostitutionsfrågan kommer också redogöras för. Här kan Westerstrands doktorsavhandling *Mellan mäns händer* där diskurserna kring prostitution och människohandel analyseras, och Niemis artikel *What we talk about when we talk about buying sex* nämnas. Vidare presenteras en forskningsrapport från 2008, "Prostitution i Norden" i spridda delar av uppsatsen.

I uppsatsen kommer också kriminologen Nils Christies teorier om idealoffret presenteras i korthet i samband med resultaten av diskursanalysen. Det innebär inte att ett kriminologiskt perspektiv kommer tillämpas i uppsatsen i övrigt, men motiveras av att teorin lämpar sig väl för att besvara frågan om diskursernas påverkan av rättens sätt att döma ifråga om en eventuell sammanblandning av prostitutions- och människohandelsbegreppen.

1.5 Disposition

Som redan nämnts i uppsatsens inledande kapitel är arbetet uppdelat i tre olika avsnitt, varav samtliga erfordrar särskild teori och metod.

Det första avsnittet är ett mer deskriptivt kapitel där lagrum för människohandel, köp av sexuell tjänst och koppleri redogörs för. Här presenteras även människohandel som fenomen och problemområde och samtliga kriminaliseringar problematiseras.

⁴⁴ Se exempelvis ÅM-A 2013/1731 samt RPS Rapport 2014.

I uppsatsens andra del redogörs först för de diskurser som anses föreligga rörande prostitutionsbegreppet. Här presenteras ett urval av feministiska motsättningar och diskurser samt teorin om det kommersiella språkbruket rörande sexköp. När prostitutionsbegreppet problematiserats övergår den diskursanalytiska delen till en redogörelse för språkbruket i de i enighet med de för ändamålet utvalda rättsfallen. Resultaten rörande samtliga rättsfall redogörs kortfattat för, för att sedan övergå till en mer generell diskussion av de slutsatser författaren kan dra utifrån rättsfallens gemensamma drag. Den diskursanalytiska delen består av två kapitel, vari prostitutionsdiskurserna presenteras i kap. 3 och analysen av människohandel redogörs för i kap. 4.

Uppsatsens sista och avslutande del syftar till att besvara uppsatsens frågeställningar och redogöra för huruvida uppsatsen fyllt sitt syfte. Här applicerar författaren samtliga slutsatser i de teoretiska modeller som tillämpats under undersökningen med avsikt att öka förståelsen av hur en diskrepans mellan den officiella och praktiserande diskursen kan leda till en haltande lagstiftning och få fällande domar.

1.6 Avgränsningar

För att nå uppsatsens syfte är endast människohandel för sexuellt ändamål av intresse. De andra exploateringssyften som räknas upp i människohandelsparagrafen är alltså inte av intresse för uppsatsen. I uppsatsen är därmed begreppet människohandel synonymt med människohandel för sexuellt ändamål. I uppsatsen berörs frågor som specifikt rör minderåriga inte, även om de regleras i samma paragraf som människohandel för sexuellt ändamål. Det är frågor som rör människohandel för sexuellt ändamål med kvinnor över 18 år som utreds i uppsatsen.

Även om gränsdragningen är tämligen svår så är uppsatsens syfte med att analysera texter rörande människohandel att utröna hur rätten diskuterar människohandel i termer av prostitution. Det är alltså inte relevant att studera hur den nödvändiga gränsdragningen mellan ”frivillig prostitution” och människohandel görs i rätten. Uppsatsen kommer inte heller rymma något ställningstagande i frågan om huruvida det över huvud taget är möjligt att göra en distinktion mellan frivillig och ofrivillig prostitution. Uppsatsen rymmer inte heller en diskussion eller ett ställningstagande beträffande om sexköparna bör åläggas ett ansvar vid köp av människohandelsoffer, även om uppsatsen ämnar belysa den språkliga skillnaden mellan att benämna det offren utsätts för som ”prostitution” istället för ”övergrepp” eller ”exploatering”.

2 Presentation av rättsläget

Hur regleras människohandel i Sverige idag och hur ser förhållandet mellan förbudet mot människohandel och förbudet att köpa sex ut? Hur förhåller sig kriminaliseringen av koppleriverksamhet till människohandel och vilka ställningstaganden ligger bakom samtliga kriminaliseringar?

I följande kapitel ska en summarisk presentation av för uppsatsen relevanta lagrum ges. Att människohandelsparagrafen är av central betydelse förefaller naturligt med hänsyn till uppsatsens syfte och utgångspunkten att få åtal leder till fällande domar. Att många människohandelsåtal leder till koppleridomar motiverar också till en studie av koppleribrottet. Då uppsatsens problematiserande del tar utgångspunkt i frågan om den språkliga sammanblandningen av människohandel och prostitution kan förefalla problematisk ska en presentation av förbudet av att köpa sex och statens ställningstagande mot prostitution också presenteras.

Samtliga förbud är också intressanta i studien av hur lagstiftaren uttrycker sin ståndpunkt i berörda frågor. Utifrån socialkonstruktionistisk teori sätter samhällets kriminaliseringar en yttersta gräns för vad som är normalt och tillåtet eller inte.

2.1 Människohandel

Idag är människohandeln ett erkänt globalt problem och samman med droghandeln ett av de största internationella brotten. Det är enligt Europol och United Nations Office on Drugs and Crime den form av kriminalitet som växer snabbast inom den organiserade brottsligheten.⁴⁵ För att få en uppfattning om vilka intressen som driver handeln kan en studie från år 2002 nämnas vari Europol konstaterade att människohandeln inbringar mellan 5-7 miljarder dollar per år och att åtminstone en halv miljon offer hade smugglats in i EU:s femton medlemsländer.⁴⁶

Det är svårt att få en bild av den ljusskygga människohandelns omfattning i nationellt och Rikskriminalpolisen fastslår i sin senaste lägesrapport att det i princip är omöjlig att uppskatta antalet människohandelsoffer i Sverige. Det eftersom antalet uppdagade människohandelsbrott är helt beroende på vilka resurser som läggs på problematiken, samt att det är svårt att lokalisera och identifiera samtliga offer som uppmärksammas av polisen under spaning och

⁴⁵ SOU 2008:41 s. 41 samt Skr. 2007/08:167 s. 5.

⁴⁶ Marcovich s. 331.

avlyssning. Mörkertalet antas vara stort. Vidare konstaterar Rikskriminalpolisen att det förefaller problematiskt att bedöma omfattningen utifrån antalet målsäganden, då fall rörande människohandel ofta resulterar i en koppleridom.⁴⁷

Internationellt finns det enligt ILO:s undersökning från 2012 omkring 20,9 miljoner offer för människohandel, varav omkring 1,5 miljoner befinner sig inom EU och utvecklade ekonomier däri länder som bland annat USA och Kanada räknas in. EU och de utvecklade ekonomier har minst antal offer för människohandel med knappt 1,5 offer per tusen medborgare.⁴⁸ Enligt Eurostats undersökning av människohandelsoffer inom EU mellan 2008-2012 var omkring 62 procent av offren utsatta för människohandel för sexuellt ändamål.⁴⁹ Det är alltså människohandel för sexuella ändamål som dominerar människohandeln, något som också för stöd i Åklagarmyndighetens analys av svenska människohandelsdomar där 18 av de 33 analyserade domarna rörde människohandel för sexuellt ändamål.⁵⁰

2.1.1 Internationella dokument

Den svenska kriminaliseringen av människohandel för sexuellt ändamål som infördes i brottsbalken år 2002 har sin utgångspunkt i det så kallade Palermoprotokollet, som är ett tilläggsprotokoll till FN:s konvention mot gränsöverskridande brottslighet. Palermoprotokollet handlar om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, och särskilt handel med kvinnor och barn.⁵¹ Palermoprotokollet var resultatet av att man för första gången i FN nått en internationellt bindande enighet beträffande definitionen av begreppet människohandel. Det är från Palermoprotokollet de tre huvudrekvisiten i den svenska regleringen i 4 kap 1a § BrB kommer.

Vidare är förstås EU:s reglering av människohandelsfrågan relevant för den svenska regleringen. EU antog ett rambeslut den 10 juli 2002 för bekämpandet av människohandel.⁵² I rambeslutet fastslogs minimiregler för samtliga medlemsstater beträffande straffrättsliga åtgärder mot människohandel och omfattar människohandel för sexuellt ändamål samt arbetskraftsexploatering. Rambeslutet innefattade också en definition av vad som ska vara straffbar människohandel och ett krav på staternas kriminalisering av osjälvständiga brottsformer såsom

⁴⁷ RPS Rapport 2014 s. 12.

⁴⁸ International Labour Organisations rapport ”ILO 2012 Global estimate of forced labour”.

⁴⁹ RPS Rapport 2014 s. 13 f.

⁵⁰ ÅM-A 2013/1731 s. 10.

⁵¹ Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november

⁵² 2002/629/RIF.

anstiftan, medhjälp, främjande och försök. I rambeslutet angavs också ett lägsta gemensamma maxstraff för människohandel.

EU:s rambeslut från 2002 har idag ersatts av direktiv 2011/36/EU. Direktivet beskriver i huvudsak EU:s ambition att motverka handeln med människor och fastslår likt dess föregångare minimiregler som varje medlemsstat ska lagstifta utifrån. Minimikraven tar främst sikte på staternas skyldighet att kriminalisera brott och lagstifta utifrån direktivets krav på minimikrav på påföljd. Det nya direktivet har till skillnad från rambeslutet huvudfokus på mänskliga rättigheter och fäster därför särskilt vikt vid offrens rätt till både juridiskt och socialt stöd. I direktivet lyfts också offrens rätt till återinförande i samhället och möjlighet att framföra skadeståndsanspråk.⁵³

2.1.2 Nationell lagstiftning

Förbudet mot människohandel i 4 kap. 1 a § BrB infördes år 2002 och omfattade då enbart människohandel för sexuellt ändamål. Sedan en lagändring 2004 omfattar paragrafen i enighet med vad Palermoprotokollet föreskriver, även människohandel för andra ändamål, såsom tvångsarbete och avlägsnande av organ.⁵⁴ Förbudet återfinns i brottsbalkens 4 kap. bland brotten mot individens frihet och frid. I förarbetena till strafflagstiftningen diskuterades förbudets placering och frågan lyftes om huruvida den platsade bäst i brottsbalkens 4 kap. eller om den istället skulle placeras i brottsbalkens 6 kap. bland sexualbrotten. Eftersom människohandel för sexuella ändamål ansågs ha en stark anknytning till de handlingar som riktas mot individens rent personliga intressen så placerades förbudet i 4 kap. BrB.⁵⁵ Kriminaliseringen av människohandel tar alltså främst sikte på angreppet mot offrets frihet mer än det tilltänkta exploateringssyftet.⁵⁶

Förbudet mot människohandel för sexuella ändamål stadgar att den som genom *otillbörligt medel* såsom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet, *vidtar någon handelsåtgärd*, såsom rekryterar, transporterar eller inhyser offret, med *syfte att denne ska exploateras* för bland annat sexuella ändamål döms för människohandel till fängelse i lägst två år och högst tio år.

För att 4:1 a § BrB ska vara tillämplig krävs att paragrafens tre huvudrekvisit är uppfyllda. Det ska därmed ha förekommit en handelsåtgärd, gärningspersonen ska ha brukat något otillbörligt medel och detta ska ha skett i exploateringssyfte.

⁵³ 2002/629/RIF.

⁵⁴ Prop. 2003/04:111.

⁵⁵ Prop. 2001/02:124 s. 30.

⁵⁶ Prop. 2001/02:124 s. 24 samt prop. 2003/04:111 s. 54.

Vad gäller rekvisitet *handelsåtgärd* innefattas att gärningspersonen rekryterat, transporterat, överfört, inhyst eller tagit emot en person i syfte att denne ska exploateras. Att rekrytera en person innefattar situationer där gärningspersonen vidtar åtgärder för att värva eller anskaffa en person, genom att exempelvis erbjuda en tjänst eller avtala om att personen ska bege sig någonstans för att utföra en tjänst.⁵⁷

Det *otillbörliga medlet* som rekvisit har till syfte att fånga in missbruk av offer i olika utsatta situationer.⁵⁸ Det ska enligt förarbetena ha varit det otillbörliga medlet som fått offret att underkasta sig och hjälpt gärningspersonen att bemästra offrets fria och verkliga vilja.⁵⁹ Som exempel på otillbörligt medel föreslås i förarbetena bland annat olaga tvång, vilseledande och utnyttjande av någons utsatta belägenhet. Kravet på otillbörliga medel innefattar alltså inte ett krav på tvång utan det bedöms vara tillräckligt om gärningspersonen kan anses ha utnyttjat offrets utsatta belägenhet.⁶⁰ Ett utnyttjande av någons utsatta belägenhet kan enligt förarbetena handla om en situation där det finns en ojämn maktbalans mellan de berörda parterna, såsom ett skuldförhållande eller ett anställningsavtal. Här nämns också att rätten i bedömningen bör kunna ta hänsyn till situationer där offret utnyttjas till följd av sitt narkotikamissbruk, lider av något slags funktionshinder eller lever under svåra ekonomiska förhållanden.⁶¹

Exploateringssyftet förklaras som att gärningspersonen ska ha haft uppsåt att förmå offret att delta i någon av de i paragrafen uppräknade handlingarna, såsom sexuell exploatering. Det räcker med syfte att exploatera, utnyttjandet måste således inte ha skett för ett fullbordat brott. I syftet att utnyttja för sexuella ändamål ingår de allvarligaste sexualbrotten i brottsbalkens sjätte kapitel, vilket vill säga våldtäkt (6:1 §), sexuellt tvång (6:2 §) och sexualbrotten mot barn (6:4-6 §§).⁶² Utnyttjande av annan person för tillfälliga sexuella förbindelser ingår också i syftet att exploatera för sexuella ändamål och innefattar samma utnyttjande som förbjuds i koppleribrottet. Vid konkurrens När det är fråga om människohandel ska koppleribrottet konsumeras av människohandeln.⁶³ Ett utnyttjande i form av ett eget köp av sexuell tjänst räknas inte till exploateringssyftet i människohandelsbrottet.

2.1.3 Människohandelsparagrafens problematik

Människohandelsparagrafen har ändrats två gånger, en gång 2004 för att omfatta annan människohandel än den för enbart sexuellt ändamål,

⁵⁷ Prop. 2003/04:111 s. 65.

⁵⁸ SOU 2008:41 s. 66.

⁵⁹ Prop. 2009/10:152 s. 60.

⁶⁰ Prop. 2001/02:124 s. 28.

⁶¹ SOU 2008:41 s. 65 f.

⁶² Prop. 2003/04:111 s. 66.

⁶³ SOU 2008:41 s. 120.

och en andra gång 2010 efter att ha konstaterats vara för svårtillämplig. Paragrafen ansågs problematisk då det innan ändringen fanns ett fjärde rekvisit, kontrollrekvisitet, som belastade åklagarens bevisbörda ytterligare.⁶⁴ Kontrollrekvisitet innebar i praktiken att rätten prövade huruvida offret befunnit sig i en *trångmålsliknande situation* eller *faktisk beroendeställning* till gärningspersonen. Kravet på offrets underläge och gärningspersonens kontroll kom att ställas högt då rätten krävde att gärningspersonen skulle ha haft ett påtagligt inflytande över offrets agerande, trots att förarbetena talade för en mildare tolkning.⁶⁵ Kontrollrekvisitet ansågs leda till orimliga resultat, då paragrafens svårtillämplighet ledde till ett lågt antal fällande domar.⁶⁶

Innan lagändringen uppmärksammades kontrollrekvisitets problematik även i den juridiska doktrinen. Här kan som exempel en artikel av Örnemark Hansen nämnas. I artikeln konstaterades att borttagandet av kontrollrekvisitet är en nödvändighet för att effektivisera lagföringen kring människohandel.⁶⁷

Trots att onödigt komplex lagstiftning i form av kontrollrekvisitet pekades ut som orsaken till få fällande domar har det även efter borttagandet 2010 påpekats att få åtal för människohandel leder till en fällande dom. En myndighet som riktat kritik till rättens tillämpning av människohandelsparagrafen är Åklagarmyndigheten. Sedan lagändringen 2010 har Åklagarmyndigheten sammanställt en rapport där samtliga domar berörande människohandel från den 1 januari 2009 till och med den 25 september 2012 analyseras. Rapportens syfte var att analysera samtliga domar rörande människohandel för att finna gemensamma faktorer beträffande friande och fällande domar. Undersökningsmaterialet bestod av sammanlagt 33 domar på 19 mål med 49 personer som åtalats för människohandel eller medhjälp till människohandel. I rapporten presenteras också en jämförelse mellan domar innan lagändringen 2010 och efter.

Även om Åklagarmyndighetens rapport fastställer att grunderna för ogillande av åtal för människohandel först och främst är bristande bevisning så fastslår utredningen också att problematiken med kontrollrekvisitet fortfarande kvarstår.⁶⁸ Genom en utredning av förhållandet mellan frågan om gärningspersonens kontroll och maktförhållandet mellan offer och gärningsperson kan Åklagarmyndigheten konstatera att kontrollrekvisitet numera går att finna inom ramen för bedömningen av otillbörliga medel.⁶⁹ Innan lagändringen ogillade rätten åtal till följd av bristande kontroll, medan

⁶⁴ Prop. 2009/10:152 s. 18.

⁶⁵ ÅM-A 2003/1731.

⁶⁶ Prop. 2009/10:152 s. 60.

⁶⁷ Örnemark Hansen s. 212.

⁶⁸ ÅM-A 2003/1731 s. 11.

⁶⁹ I rapporten görs en jämförelse mellan 24 ogillade åtal, varav 6 av 14 ogillats innan lagändringen och 4 av 10 efter lagändringen.

det efter ändringen 2010 heter att det inte finns ett tillräckligt starkt maktförhållande mellan gärningsperson och offer.⁷⁰

Åklagarmyndighetens utredning nådde slutsatsen att det inte skett någon märkbar skillnad i domarnas utformning efter lagändringen.⁷¹ Därför förefaller även annan problematik som uppmärksammades innan lagändringen beträffande det människohandelsparagrafens problematik relevant för uppsatsens utredning.

Ett problem kring kontrollrekvisitet som uppmärksammades innan lagändringen är att det för att uppfylla kontrollrekvisitet krävdes att offret inte haft någon annan möjlighet än att lyda gärningspersonen. I rapporten uppmärksammas hur rätten genom att göra en distinktion mellan huruvida offret agerat utifrån tvång eller frivillighet skapar en åtskillnad mellan skyldiga och oskyldiga offer.⁷² Skyldiga offer är enligt Sirling de som varit införstådda med att de ska sälja sex och har enligt rätten inte utsatts för tillräckligt mycket tvång. Eftersom rätten inte kan anse att kvinnorna tvingats till handlingarna tillskrivs de en frivillighet och ett samtycke, som enligt Palermoprotokollet inte ska spela någon roll i bedömningen.⁷³ Om offret betraktas som skyldigt eller oskyldigt har enligt Sirling även visat sig ha betydelse rörande samhälleliga och sociala insatser för offren.

Även placeringen av människohandelsbestämmelsen i brottsbalken har kritiserats i doktrin. Placeringen i brottsbalkens 4 kap. bland brotten mot frihet och frid istället för bland sexualbrotten i 6 kap. menar Vikström och Granström är olämplig. De menar i sin artikel att placeringen ger uttryck för att skyddsintresset för människohandel för sexuell ändamål saknar den koppling till jämställdhet som finns i förbudet mot köp av sexuell tjänst. Enligt förarbetena till människohandel för sexuella ändamål är skyddsintresset den enskildes frihet. Samtidigt så är förbudet mot sexköp avsett att skydda individens rätt till ett värdigt liv, utgöra en del av strävan efter ett jämställt samhälle och främja uppfattningen av att ingen får utnyttjas för att tillfredsställa andras behov. Vikström och Granström frågar varför och hur skyddsintressena är olika beträffande brotten och konstaterar att utgångspunkten för människohandelsbrottet verkar vara att kvinnan betraktas som ett självständigt subjekt med möjligheten till egna val och frihet att göra vad hon vill med sin kropp. Här problematiserar de även kravet på otillbörliga medel, som i vissa fall kan leda till att människohandel inte anses föreligga om kvinnan kan anses ha samtyckt, i förhållande till köp av sexuell tjänst. Vid köp av sexuell tjänst tillmäts kvinnans eventuella samtycke inte någon betydelse i bedömningen av brottet.⁷⁴

⁷⁰ ÅM-A 2003/1731 s. 12.

⁷¹ ÅM-A 2003/1731 s. 10.

⁷² Siring s. 331.

⁷³ Siring s. 330 f.

⁷⁴ Vikström, Granström s. 234 ff.

2.2 Koppleri

Att många åtal för människohandel leder till en koppleridom är förstås intressant av många anledningar, varför det finns anledning till en något fördjupad presentation av koppleribrottet.⁷⁵ I brottsbalkens kapitel som reglerar sexualbrotten finner man 6 kap 12 § BrB som förbjuder främjandet eller utnyttjandet en annan persons sexuella förbindelser mot betalning. En typsituation för koppleri är när någon agerar hallick eller bordellmamma och underlättar förbindelser mellan prostituerade och sexköpare. Det kan handla om att förmedla kontakter i form av telefonnummer eller adresser, ordna transporter eller på annat sätt skapa förutsättningar för att sexköp ska kunna ta plats.

2.2.1 Koppleribrottets historik

Grunden till dagens koppleribestämmelse finner man redan i brottsbalken vid dess tillkomst år 1965. I brottsbalkens 7 § stadgades ansvar för den som vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt och för den som förleder person under 21 år till dylikt levnadssätt. Straffet för normal koppleri var fängelse i högst fyra år, och det fanns en högre straffskala för de grövre koppleribrotten.⁷⁶ Redan innan brottsbalkens tillkomst år 1965 fanns en koppleribestämmelse i den gamla strafflagens 18 kap. 11 § sedan år 1918 och hade som högsta straff på straffskalan fängelse i sex månader.⁷⁷ Vid brottsbalkens tillkomst ansågs det väsentligt att skydda de yngre åldersklasserna från att dras in i ett otuktigt levnadssätt, vilket ledde till att både brottets omfattning och straffskalan utvidgades.⁷⁸ I förarbetena uttalade sig socialstyrelsen om att brottet borde skärpas ytterligare till följd av dess *utomordentligt stora samhällsfarligheter*.⁷⁹ Vid författandet av brottsbalken hamnade koppleribrottet i balkens sjätte kapitel, bland sedlighetsbrotten, med vilka ansågs brott mot person. I förarbetena noterades att koppleribrottet visserligen var straffbelagt utifrån dess farlighet gentemot ordning och anständighet, men placerades ändå i 6 kap BrB av rent praktiska skäl.⁸⁰

När koppleriparagrafen ändrades 1984 var syftet enligt lagmotiven istället för att förhindra otuktigt leverne att motverka prostitution. Det ändrade fokus ledde till fler möjligheter att motverka sexhandel. Paragrafen ändrades till att inte kräva en vanemässighet utan straffbelade även enstaka fall av koppleri. Vidare togs kravet på

⁷⁵ RPS Lägesrapport 2014 s. 12.

⁷⁶ Holmqvist m.fl. s. 6:51.

⁷⁷ Prop. 1962:10 s. B 186.

⁷⁸ Prop. 1962:10 s. A 4.

⁷⁹ Prop. 1962:10 s. B 188.

⁸⁰ Prop. 1962:10 s. B 17.

ekonomisk vinning för gärningsmannen bort och fastighetsägare ålades en skyldighet att vidta åtgärder för att motverka prostitution. Prostitutionsverksamheten skulle förhindras inte bara till förmån för de enskilda individer som for illa, utan också som ett led i att främja jämställdhet mellan könen i samhället. Prostitutionen ansågs påverka sexualiteten negativt generellt och skulle därför bekämpas genom minskade möjligheter till sexköp.⁸¹

2.2.2 Koppleribrottet

Den i dagsläget befintliga lydelsen av koppleribestämmelsen kom till genom sexualbrottsreformen 2005. Återigen föranleddes lagändringen av en diskussion om huruvida koppleribrottet skulle finnas kvar i brottsbalkens 6 kap. på grund av dess karaktär eller som den skulle flyttas till följd av dess skyddsintresse. Den utredande sexualbrottskommittén fann ändå att koppleribestämmelsen till följd av sin anknytning till sexuallivet lämpade sig bäst samman med de övriga brotten i 6 kap. brottsbalken.⁸²

Genom lagändringen 2005 utvidgades bestämmelsen om grovt koppleri till att omfatta verksamhet som medfört betydande vinning. Här syftades enligt förarbetena främst på situationer där koppleriverksamheten skett i organiserad form och har bedrivits under förhållanden lika dem som regleras i förbudet mot människohandel för sexuella ändamål, men otillbörlig påverkan inte kan påvisas.⁸³ Enligt förarbetena ska även en människohandelsliknande situation där en person i Sverige med kontakter utomlands utnyttjar dessa genom att organisera så att utländska kvinnor kan ta sig in i Sverige för att arbeta med prostitution kunna dömas för grovt koppleribrott.⁸⁴

För att ett koppleribrott ska föreligga krävs enligt 6 kap. 12 § BrB första stycke att gärningspersonen *främjat* eller på annat *otillbörligt sätt utnyttjar* att en annan person har *tillfälliga sexuella förbindelser* mot *ersättning*. Om rekvisiten anses uppfyllda döms den tilltalade för koppleri till fängelse i högst ett år.

Själva kopplerihandlingen delas alltså upp i två olika situationer varav den ena innebär att det skett ett *främjande* och den andra kräver en form av *otillbörligt utnyttjande*. För att det ska föreligga ett *främjande* krävs inte att någon prostitution har kommit till stånd, utan det räcker om åklagaren kan bevisa att den tilltalade aktivt bidragit till att den prostituerade börjat eller fortsatt försäljningen av sexuella tjänster. Som exempel på främjande handlingar är till exempel att upplåta en lokal för prostitutionsverksamhet, att lämna anvisningar på var man kan finna

⁸¹ Prop. 1983/84:105 s. 37 f.

⁸² SOU 2001:14 s. 290.

⁸³ SOU 2001:14 s. 290.

⁸⁴ SOU 2001:14 s. 302 f.

prostituerade och att ordna transport för inblandade parter. Psykiskt främjande inkluderas också och innebär en situation där gärningspersonen genom psykisk påverkan får en person att antingen påbörja sin prostitution eller fortsätta redan påbörjad. Den psykiska påverkan ska inte ha varit ringa och måste därför kunna anses ha påverkat personen i beslutet om prostitution.⁸⁵ Det som ska främjas är att någon annan har tillfälliga ”sexuella förbindelser mot ersättning”, alltså prostitution.⁸⁶

För att ett *ekonomiskt utnyttjande* ska föreligga krävs till skillnad från främjandet att prostitution har ägt rum, då det ekonomiska utnyttjandet kräver att gärningspersonen haft ekonomisk nytta av den andras sexuella förbindelser. Här finns dock inget krav på vanemässighet eller vinningssyfte, utan det räcker med att den tilltalade skaffat sig vinning som inte motsvarar den prestation den tilltalade personligen utfört.⁸⁷

I det andra stycket åläggs hyresvärdar en skyldighet att försöka få upplåtelsen att upphöra vid misstanke om att lägenheten används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. I det tredje och sista stycket stadgas att det för grovt koppleribrott döms till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid fråga om brottets grovhet ska rätten beakta om koppleribrottet inneburit betydande vinning, hur omfattande verksamheten varit samt om brottet inneburit hänsynslöst utnyttjande av annan.⁸⁸

2.2.3 Problematisering av koppleri

Ett problem som uppmärksammats av bland annat Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten är att åtal för människohandel ofta leder till en dom för koppleri eller grovt koppleri.⁸⁹ Händelseförloppen i människohandel för sexuellt ändamål respektive koppleri kan förefalla nästintill identiska, men har den stora skillnaden att människohandelsbrottet kräver att offrets fria vilja har kränkts, då koppleri fokuserar på ett otillbörligt utnyttjande.⁹⁰

Att koppleribrottet trots sin placering i brottsbalkens kapitel för sexualbrott inte är ett brott mot person, utan är att betrakta som ett brott mot allmän ordning och anständighet förefaller i människohandelsliknande situationer problematiskt.⁹¹ Att det inte är ett brott mot person resulterar i att offret ifråga inte betraktas som målsägande utan vittne och därmed förlorar möjligheten till

⁸⁵ Prop. 1983/84:105 s. 57.

⁸⁶ Prop. 1983/84:105 s. 57.

⁸⁷ Prop. 1983/84:105 s. 57.

⁸⁸ 6 kap. 12 § Brottsbalk.

⁸⁹ ÅM-A 2003/1731 s. 17 samt RPS Lägesrapport 2012 s. 8.

⁹⁰ RPS Lägesrapport 2014 s. 12.

⁹¹ SOU 2002:69 s.179.

skadeståndsanspråk och offerstatus i sitt hemland.⁹² Frågan om huruvida den prostituerade som utnyttjas i koppleri skulle betraktas som brottsoffer har diskuterats i lagförarbeten, där det konstaterats att den prostituerade bör tillerkännas status som målsägande i fall där gärningspersonen utnyttjat dennes prostitution ekonomiskt eller om gärningspersonen genom en varaktig psykisk påverkan har fått denne att prostituera sig.⁹³

2.3 Köp av sexuell tjänst

I Sverige är sexköp förbjudet enligt 6 kap 11 § BrB. I paragrafens första stycke stadgas att den som skaffar sig en *tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning* eller löfte om ersättning ska dömas till böter eller fängelse i högst ett år. I paragrafens andra stycke fastslås att det inte spelar någon roll ifall ersättningen utlovats eller getts någon annan än den som tar del av den sexuella tjänsten.⁹⁴

Frågan om prostitutionens vara eller icke-vara har figurerat i den svenska samhällsdebatten sedan 1970-talet som en följd av sociala förändringar och en ny syn på sexualitet. Debatten resulterade i att Sverige blev det första landet i världen som förbjöd köp av sex men inte försäljning genom sexköpslagen 1999.

Sexköpslagen var vid dess tillkomst ett ställningstagande från den svenska staten och lagen motiverades genom att det fanns ett angeläget samhälleligt intresse för att bekämpa prostitution. Syftet med lagen var att fylla en normbildande funktion och klargöra att prostitution inte är socialt acceptabelt.⁹⁵ Det framhölls i lagförarbeten att prostitution medför allvarliga skador för såväl individen som samhället. Vidare antogs en kriminalisering verka avskräckande för presumtiva sexköpare inom landet, men också minska intresset för utländska aktörer att etablera en mer omfattande prostitutionsverksamhet i Sverige.⁹⁶ I propositionen konstaterades hur forskning kunnat påvisa att den prostituerade kvinnan i regel är en kvinna som fått en dålig start i livet, med avsaknad av självrespekt och med dålig självbild. Man pekade i förarbetena också på att det skulle föreligga ett uppenbart samband mellan sexuella övergrepp i barndomen och prostitution.⁹⁷

Införandet av sexköpslagen föranleddes av en diskussion om vad man skulle benämna det kriminaliserade tillvägagångssättet. Man ansåg i utredningen att begreppet ”prostitution” var alltför nära kopplat till den säljande parten för att kunna beskriva fenomenet på ett rättvisande

⁹² Siring s. 330.

⁹³ SOU 2001:14 s. 288.

⁹⁴ 6 kap 11 § BrB.

⁹⁵ Prop. 1997/98:55 s. 100 ff.

⁹⁶ Prop. 2010/11:77 Bilaga 1 s. 23.

⁹⁷ Prop. 1997/98:55 s. 103.

sätt.⁹⁸ Vid kriminaliseringen diskuterades också en kriminalisering av både köparen och säljaren, men remissinstanser och regeringen gjorde bedömningen att det inte vore rimligt att kriminalisera den part som i regel befinner sig i underläge.⁹⁹

Sexköpslagen omarbetades 2005 och förbudet mot köp av sexuell tjänst infördes som en paragraf i brottsbalkens 6 kap. istället. Paragrafen ändrades i skärpande riktning genom en lagändring 2011 då straffmaximum för köp av sexuell tjänst höjdes till högst ett år. Syftet med höjningen var främst att skapa utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarligare fall. I förarbetena uppmärksammades återigen den säljande partens utsatta läge. Det som enligt ändringen ska påverka domen i skärpande riktning är om den som utfört tjänsten befinner sig i en utsatt position. Som exempel på utsatt position nämner förarbetena en situation där den säljande parten är utlämnad till en tredje person som sköter detaljerna kring köpet, tar emot betalning och sköter arrangemang såsom transport och lokal. De uppräknade omständigheterna menas ofta förekomma i samband med organiserad brottslighet och människohandel.¹⁰⁰

På samma sätt som med koppleri räknas den som har sålt sex inte som målsägande utan vittne.¹⁰¹

2.3.1 Problematisering av kriminaliseringen av sexköp

När Sverige som det första landet i världen kriminaliserade köp av sexuella tjänster genom sexköpslagen föranleddes förbudet av en livlig debatt. Diskussionen dominerades till stor del av frågan om huruvida det är rätt att staten förbjuder prostitution och om staten ska lägga sig i det som många menade är individens ensak. Frågan om statens kontroll av sexhandel är trots den nu officiella, lagstadgade ställningen fortfarande en aktuell fråga som kommer redogöras för mer under den diskursanalytiska delen och frågan om diskurser kring prostitution.

I en utvärdering från 2010 presenteras vilken effekt förbudet av sexköp sedan 1999, hur det fungerat i praktiken och på vilket sätt det påverkat förekomsten av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige.¹⁰² I utredningen konstateras att det visserligen är svårt att mäta kriminaliseringens effekter men att det bortsett från problemet med ett stort mörkertal och prostitution som en praktik som bedrivs i det fördolda så fastslår utredningen att gatuprostitutionen minskat med

⁹⁸ Siring s. 328.

⁹⁹ Gunnarsson, Svensson s. 213.

¹⁰⁰ Prop. 2010/11:77 s. 22.

¹⁰¹ Siring s. 330.

¹⁰² SOU 2010:49.

hälften samt att inget tyder på att prostitutionen bara flyttat inomhus.¹⁰³ Vidare konstateras i utredningen att förbudet får anses ha minskat etableringen av utländsk organiserad brottslighet i form av människohandel för sexuella ändamål och Rikskriminalpolisen menar att det är uppenbart att förbudet mot sexköp verkar som en barriär för människohandlare som överväger att etablera sig i landet. Utredningen presenterar också bevis på att förbudet haft normativ effekt beträffande det svenska folkets syn på sexköp och visar på hur över 70 procent av de tillfrågade varit positiva till förbudet under i tre olika utredningar.¹⁰⁴

Utredarna har också studerat hur förbudet tillämpas i praktiken och har kunnat konstatera att det är betydligt fler som hade kunnat lagföras om brottet haft en högre prioritet hos Polis- och Åklagarmyndigheten. Att brottet inte prioriteras beror till viss del på brottets låga straffvärde. En genomgång av domar visar på hur ca.85 procent av åtalen enligt 6 kap. 11 § BrB lett till 50 dagsböter. Gärningen redovisas summariskt i domarna och rätten redogör sällan för varken förmildrande eller försvårande omständigheter. I utredningens avslutande kommentar fastslås att förbudet haft önskad effekt och utgör ett viktigt instrument för att förebygga och bekämpa prostitution.¹⁰⁵

Men det är inte alla som är lika optimistiska till kriminaliseringen av sexköp och dess tillämpning i dagsläget. Märta Johansson problematiserar i sin artikel ”Att göra ett ansvarigt sexköp: uppsåts- och oaksamhetsbedömningar vid underårighet i fall av människohandel, koppleri och sexköp”¹⁰⁶ hur utgångspunkten vid tillämpning av sexköpsregleringen främst skyddar allmänna intressen och alltså inte personer.¹⁰⁷ Här menar hon att lagstiftaren vid tiden för paragrafens tillkomst inte hade tagit till sig den växande människohandels problematik. Hon lyfter hur rätten vid tillämpningen och frågan om försvårande omständigheter fokuserat mer på sexköpets omfattning, alltså hur många köp det rör sig om och huruvida den tilltalade dömts förut, men inte huruvida köpet inneburit en kränkning av den köpta individen.¹⁰⁸

Vidare menar Johansson att den svenska rätten inte anser det mer straffvärt att ha utnyttjat en person i utsatt ställning än utnyttjandet av en person i mindre utsatt ställning.¹⁰⁹ Rätten förväntas inte ta hänsyn till faktorer hänförliga till den som utför den sexuella handlingen, utöver rättens skyldighet att ta hänsyn till åldern hos den utnyttjade.¹¹⁰

¹⁰³ Prop. 2010/11:77 Bilaga 1 s. 26 ff.

¹⁰⁴ SOU 2010:49 s. 21.

¹⁰⁵ Prop. 2010/11:77 Bilaga 1.s. 30 f.

¹⁰⁶ Johansson s. 219 ff.

¹⁰⁷ Johansson s. 231.

¹⁰⁸ Johansson s. 231.

¹⁰⁹ Johansson s. 231.

¹¹⁰ Johansson s. 232.

3 Prostitutionsdiskurser

För att besvara uppsatsens frågeställning om hur uppfattningar om prostitution och den prostituerade riskerar påverka synen på människohandelsoffret ska i det här kapitlet presenteras några konkurrerande diskurser som finns i samhället rörande prostitution och den prostituerades position. Det som studeras är främst feministiska argumentationsformer kring prostitution där frågan om strukturellt förtryck eller självbestämmande är central. Det är för tydlighetens skull alltså redan befintliga argumentationsformer som presenteras, inte författarens analys eller slutsatser.

3.1 Förståelsen av prostitution

För att förstå huruvida prostitutionsbegreppet kan förefalla problematiskt i förhållande till människohandel är relevant att förstå vad det är vi tänker på när vi pratar om prostitution. Hur förstår vi begreppet och vilka värderingar lägger vi i det? Enligt socialkonstruktionistisk teori är vår förståelse beroende av hur begreppet konstrueras och reproduceras i samhället. Det vill säga att samhället skapar vår syn på prostitution genom att betona den prostituerades olika egenskaper i debatten. Som exempel kan nämnas diskussionen som föranledde den svenska sexköpslagen. Den har konstruerat den prostituerade som en kvinna som hamnat i olycka och lider under strukturellt förtryck. Att prostitution är något staten bör skydda mot genom lagstiftning verkar vara en åsikt som fått fäste bland det svenska folket. Enligt SOU 2010:49 konstaterades omkring 70 procent av det svenska folket vara för en ett förbud mot sexköp.¹¹¹

Den lagstiftande diskussionen är dock inte ensam och det finns den konkurrerande syn där den prostituerade konstrueras som en stark och självständig person som själv valt att sälja sin kropp och betraktar det som ett arbete likt vilket annat som helst.

Prostitutionsfrågan har varit, och är, en kontroversiell fråga som delat upp feministiska teoribildningar i läger. Samtliga läger lyfter frågan om den prostituerade och prostitution utifrån olika perspektiv och skapar därmed olika diskurser som kämpar för att nå hegemoni, alltså att beskriva sanningen sannast. Här nedan görs ett försök att utröna vilka konkurrerande diskurser som föreligger främst i den feministiska debatten och hur de kan påverka bilden i samhället av den prostituerade. Genom att påverka den samhälleliga diskursen påverkas också hur vi ser på prostitution och sexköp.

¹¹¹ SOU 2010: 49 s. 21.

De diskurser som författaren anser sig finna i diskussionen beträffande prostitution kan delas upp i tre olika grupper. Den första har författaren valt att kalla diskursen om den lyckliga horan. Diskursen om den lyckliga horan är ett uttryck för den prostitutionsförespråkande grupp som menar att det är felaktigt att måla upp en bild av den prostituerade som ett offer då det är offerdiskursen i sig som orsakar problematiken. Här betonas istället kvinnans rätt till självbestämmande. Den andra diskursen kallar författaren för offerdiskursen. Till offerdiskursen hör bilden av den prostituerade som en individ under strukturellt förtryck och man menar att det inte finns någon frivillig prostitution. Den sista diskursen kallas i uppsatsen för den kommersiella diskursen och innebär att det finns en förståelse av prostitution och sexhandel som bygger på rent köprättsliga grunder. Här förstås sexköp som ett köp mellan två jämbördiga parter och frågan om offer och strukturellt förtryck lämnas därhän.

Innan en mer djupgående presentation av de befintliga diskurserna kring prostitution presenteras ska en mer övergripande bild av prostitutionsfrågan och dess historik redogöras för.

3.1.1 Historisk bakgrund

Förbudet mot köp av sexuella tjänster har som redan nämnts inte stått oemotsagt och har skapat en konflikt mellan feministiska grupper inte bara i Sverige utan i hela världen. Det finns idag en högst levande ideologisk och etisk diskussion med historiska anor kring prostitutionsfrågan. Askola menar att man för att förstå dagens diskussion om människohandel för sexuella ändamål är nödvändigt att ha en viss förståelse för den föreliggande debatten rörande prostitution som förtryck eller inte förtryck.¹¹² För att förstå vilka föreställningar som kan ligga i prostitutionsbegreppet i modern tid måste diskussionen förstås från ett historiskt perspektiv. Varför här nedan redogörs kortfattat för diskussionen som lett till dagens debatt. De olika feministiska strömningarna och deras syn på prostitution som fenomen presenteras utifrån Askolas uppdelning med det som hon kallar feminismens tre faser.

Den första fasen placerar hon historiskt i 1800-talets England. Under 1800-talet växte den så kallade liberalfeministiska rörelsen, som hade som främsta mål att få kvinnan inkluderad i det offentliga rummet och på så sätt öka jämställdheten. Liberalfeministernas syn på sexualitet var präglad av den sexualpolitik som var aktuell för tiden och de menade att det rådde en sexuell dubbelmoral i samhället. Mäns promiskuitet ansågs vara självklar samtidigt som kvinnor som levde ut sin sexualitet likt männen bestraffades eftersom de ansågs frångå den traditionella kvinnorollen. Liberalfeministerna betraktade den prostituerade som en

¹¹² Askola s. 22 f.

syndabock exploaterad av män och samtidigt trakasserad av myndigheterna för sitt okonventionella leverne. Prostitutionen ansågs därför vara ett uttryck för förtryck av den kvinnliga sexualiteten och männens frihet.¹¹³

Den andra feministiska fasen, radikalfeminismen, uppmärksammade prostitution på ett djupare plan än liberalfeministerna och menade att prostitution var ett uttryck för det strukturella förtryck den manliga överordningen, patriarkatet, innebar för kvinnorna. Prostitution ansågs skadligt inte bara för kvinnan som prostituerade sig, utan också för hela det kvinnliga kollektivet. Radikalfeministerna menade att prostitution upprätthåller de patriarkala strukturerna och det förtryck patriarkatet innebär. Det strukturella förtrycket gavs uttryck genom att prostitution var resultatet av få andra alternativ för kvinnorna. Eftersom prostitution sågs som ett uttryck för strukturellt förtryck så lyftes fokus från de berörda parternas personliga egenskaper, såsom kvinnans svaghet eller mannens biologiska sexualitet, och fästes vid den egentliga problematiken i det systematiska könsförtrycket.¹¹⁴ Radikalfeministerna valde också att fokusera på det i samhället gällande lagarna, och menade att de var skapade utifrån manliga intressen. Här pekade på hur lagarna tillät prostitution i praktiken samtidigt som de stigmatiserade den prostituerade.¹¹⁵

Feminismens tredje fas kom som en kritik riktad mot den radikalfeministiska argumentationen mot prostitution. Den drevs till stor del av prostituerades intresseorganisationer och rättighetsrörelser som menade att prostitution är en form av sexdiskriminering. De menade att man genom radikalfeminismens synsätt gjorde alla prostituerade till passiva offer under patriarkatet och på så sätt förnekade de prostituerade kvinnornas individuella, aktiva val. Prostitutionsförespråkarna argumenterade för att prostitution inte alltid behöver handla om ett utnyttjande då det i vissa fall kan vara välbetalt och menade att frivillig prostitution är ett uttryck för självbestämmande och ett sätt att skapa ekonomiskt oberoende.¹¹⁶ Förespråkarna menade att problemet låg i lagstiftningen, som saknade ett kvinnligt perspektiv och därmed fokuserade på icke-problem istället för kvinnornas riktiga problematik. Vidare menade de att prostitutionsfrågan var problematisk då den skapar en splittring mellan ”bra” och ”dåliga” kvinnor.¹¹⁷

Sexarbetarnas organisation ville fokusera på problemet med ofrivillig prostitution och det moraliserade stigma samt diskrimineringen som drabbar de frivilligt prostituerade kvinnorna. De menade att om staten inte stigmatiserade de prostituerade utan istället skyddade dem och gav dem rättigheter så skulle kvinnorna inte vara lika utsatta i

¹¹³ Askola s. 23.

¹¹⁴ Askola s. 24.

¹¹⁵ Askola s. 25.

¹¹⁶ Askola s. 25.

¹¹⁷ Askola s. 26.

kopplerisituationer och inför köparnas trakasserier. De argumenterade för att de befintliga problemen som fanns skulle lösas om kvinnorna gavs mer makt och frihet, men förnekade alltså inte att den befintliga prostitutionen var problematisk.¹¹⁸

3.1.2 Förståelse av prostitution som begrepp

Just begreppet prostitution har problematiserats av flera, utöver i förarbetena till kriminaliseringen av sexköp. Vad man benämner handlingen där en person betalar en annan för en sexuell tjänst och den som utför tjänsten ifråga är än idag en kontroversiell fråga. Forskaren Jenny Westerstrand som i sin avhandling ”*Mellan mäns händer*” diskuterar just diskurser rörande prostitution och människohandel ställer också frågan om vad den säljande parten i ett sexköp bör kallas. Hon menar att det finns många olika alternativ och nämner som exempel orden sexarbetare, sexsäljare eller hora. Hon väljer själv att använda begreppet prostituerad i sin studie och understryker att sexarbetare och hora är uttryck som är förknippade med ideologiska respektive nedsättande inställningar.¹¹⁹ I en artikel där hon utreder begreppet och möjligheterna att uppvärdera den prostitutionen och den prostituerade benämner hon kvinnan istället för ”horan”.¹²⁰

Hur man väljer att kalla subjektet för prostitution påverkar hur vi betraktar och hanterar prostitutionsfrågan. Som redogörs för nedan så har prostitutionsbegreppet fått stå för olika uppfattningar av kvinnan och kvinnans position. Genom att benämna den prostituerade som ”sexarbetare” inkluderar tillför man de egenskaper man utrustar en arbetares med. Arbetaren som begrepp rymmer förutfattade meningar, som exempelvis bilden av möjlighet att säga upp sig, rätten att ansluta sig till fackförbund och kräva rättigheter. Kallar man kvinnan istället för det historiskt sett mer nedsättande ”hora” så rymmer begreppet plötsligt en tanke på, åtminstone historiskt sett, klandervärt beteende genom ett oönskat sexuellt leverne.

I uppsatsen görs inget ställningstagande för vilken benämning som förefaller mest lämpad, men samtliga begrepp som anses beskriva den säljande parten kommer att ingå i presentationen av aktuella diskurser då de får anses bidra till forandet av den samhälleliga diskursen.

¹¹⁸ Askola s. 26.

¹¹⁹ Westerstrand (2008) s. 39 f.

¹²⁰ Westerstrand (2011) s. 319.

3.2 Prostitutionsfrågan idag

När Askola beskriver de olika grupper som finns rörande frågan om prostitution i samhället idag delar hon upp dem i främst två grupper, nämligen de som betraktar sexhandeln som ett utnyttjande av den prostituerade, och de som menar att prostitution är ett arbete som man kan välja frivilligt.¹²¹

Någon som ansluter sig till bilden av prostitution som ett arbete är den svenska debattören och författaren Petra Östergren. Östergren menar att debatten rörande prostitution drivs av sexmoralister. Hon anser att prostitutionsmotståndare utgår från bilden av kvinnors sexualitet som något kopplat till kärlek och därför något ingen kvinna någonsin skulle kunna tänka sig sälja frivilligt.¹²² Östergren skriver också om horstigmat, som är teorin om en uppdelning och hierarki mellan bra och dåliga kvinnor. Med dåliga kvinnor, ”horor”, menas de kvinnor som tar sig friheter som inte passar in i den patriarkala kvinnonormen, och alltså inte bara de som på riktigt säljer sex.¹²³ Genom horstigmat tvingas kvinnor hålla sig på mattan och inte agera för sexuellt utmanande för att riskera att få en ”horstämpel”. Det menar Östergren är en anledning till att avdramatisera prostitutionen och därmed också den kvinnliga sexualiteten.

Utöver Östergrens argumentation om horstigmat så tar dagens diskussion också utgångspunkt i feministiska antagandena om prostitutionen som strukturellt förtryck eller ett uttryck för behovet av sexuell frigörelse.

3.2.1 Den lyckliga horan-diskursen

Bilden av den lyckliga horan är en klassisk kulturell referens till kvinnan som genom aktiva och fria val väljer att sälja sex och i bästa fall till och med njuter av det.¹²⁴ Det är en diskurs som står i skarp kontrast till den radikalfeministiska ståndpunkt som ligger till grund för den svenska lagstiftningen rörande sexköp, men ändå finns både som kulturellt tankegod och i de svenska köparnas medvetande. Den lyckliga horan är ett tankemönster som kan härledas till den första feministiska fasen med liberalfeministiska strömningar och står än idag för bilden av kvinnans frihet och självbestämmande.

Liberalfeministisk argumentation

Liberalfeminismen härleds till den feministiska första fasen med tankar om jämställdhet och kvinnors rätt till det offentliga rummet. Med de

¹²¹ Askola s. 27.

¹²² Östergren s. 199.

¹²³ Östergren s. 203.

¹²⁴ Se Östergrens bok ”Porr, horor och feminister”.

liberalfeministiska idealen betonas kvinnans rätt till självbestämmande. Prostitutionens liberalfeministiska försvarare menar först och främst att det måste göras en skillnad mellan frivillig och ofrivillig prostitution för att kunna diskutera prostitutionsfrågan. Den frivilliga formen enligt de liberala idealen vara ett uttryck för vuxna människors frihet att sälja och köpa sex och därmed förefalla helt oproblematiske.¹²⁵

Att staten kontrollerar kvinnliga kroppsliga dispositioner med hänvisning till kvinnans kroppsliga integritet kan enligt det liberalfeministiska synsättet aldrig klassas som feministiskt. De menar att det bara är genom kvinnors ökade rätt till självbestämmande och frihet till sina egna kroppar som den manliga överordningen och kvinnors underordning kan brytas.

De liberalfeministiska diskussionerna kring kriminaliseringen av sexköp tar utgångspunkt i den individuella friheten som straffrättsligt värde. Genom att låta självbestämmanderätten representeras av den prostituerades samtycke till sexköpet och hennes rätt att själv disponera över sin kropp genom att lämna ett straffrättsligt godtagbart samtycke avkriminaliseras sexköpet. Samtycket ska resultera i att köpet inte är att betrakta som rättsstridigt. Genom att se frågan om sexköp som en fråga om kvinnans rätt att samtycka till köper blir frågan i diskussionen huruvida förbudet mot sexköp strider mot den individuella självbestämmanderätten.¹²⁶ Vissa författare pekar till och med på kriminaliseringen som en potentiell kränkning av den prostituerades intresse.¹²⁷

Liberalfeministerna menar att frihet främjas genom att prostitution accepteras och övergrepp kriminaliseras. Här fokuseras på hur kvinnor med rättens hjälp ska kunna agera och ta utrymme i samhället, genom exempelvis en prostitutionsmarknad.¹²⁸ Det är alltså enligt liberalfeminismen inte statens uppgift att bestämma över myndiga personers beslut. Liberalfeministerna argumenterar utifrån att det är en rättighet att själv avgöra vad man vill göra med sin kropp och det är att betrakta som paternalistiskt att staten försöker förhindra försäljandet av sexuella tjänster.¹²⁹ Förbudet mot sexköp menar försvararna av prostitution är en form av moraliserande, otidsenlig lagstiftning.¹³⁰

Queerfeministisk argumentation

Den andra argumentationsformen som kan anses föranleda diskursen om den lyckliga horan är den queerfeministiska. I den liberala förståelsen av prostitution är frihet och rättigheter av en central betydelse. Det är också i den liberala traditionen det queerteoretiska

¹²⁵ Gunnarsson, Svensson s. 213.

¹²⁶ Berglund (2007) s. 49.

¹²⁷ Berglund (2007) s. 49 f.

¹²⁸ Westerstrand (2011) s. 332.

¹²⁹ Westerstrand (2011) s. 332.

¹³⁰ Prop. 2010/11:77 Bilaga 1, s. 24.

motståndet mot en kriminalisering av sexköp hör hemma. I den queerfeministiska argumentationen är tanken liksom i ren liberalfeministisk argumentation att man genom att ge dem prostituerade rättigheter kan uppvärdera kvinnan och ge henne förutsättningar att agera som sexuell aktör i prostitutionen.

Den queerfeministiska argumentationen kan också härledas till den feministiska utvecklingens tredje fas där fokus ligger på problemet med samhällets stigmatisering istället för strukturellt förtryck.

Den queerfeministiska argumentationen bygger på främst två feministiska teoretikers teorier om sexuella praktiker i samhället. Den första teoretikern som fått stor betydelse är Gayle Rubin. Rubin ansåg att det i samhället finns vissa sexuella praktiker som kan anses sämre och mer föraktade än andra och att det på så sätt skapas en samhällelig sexmoral som styr. Rubin räknar sex mot betalning till de sexuella praktiker som samhället föraktar till förmån för det heterosexuella, monogama sexet.¹³¹ Den andra teoretikern som ger stöd åt queerfeministerna i frågan om prostitution i förhållande till samhällets sexualmoral är Skeggs. Skeggs ordnar in sexuella praktiker i en hierarkisk ordning och menar att de skapar en skillnad mellan respektabla, normalsexuella kvinnor och sexuella, icke-respektabla kvinnor.¹³²

Inom queerfeminismen diskuteras kvinnan som agerar utanför patriarkatets ramar för den kvinnliga sexualiteten som en normbrytare. Man menar att hon ställer sig utanför heteronormativitetens ramar och borde därmed ses som feminist. Eftersom en kvinna som aktivt tar del i de inom sexualmoralen förkastade sexuella praktikerna, som prostitution, bryter mot de patriarkala reglerna är hon en rebell. Att motarbeta prostitution borde därmed bli feministiskt kontraproduktivt, varför prostitution sett ur ett queerfeministiskt perspektiv istället för förbjudas borde avmystifieras och accepteras.¹³³ Så länge samhället stigmatiserar sexarbetande kvinnor så kommer prostitution vara problematiskt, men skulle kvinnans sexualitet inte kontrolleras av patriarkatet så skulle det finnas utrymme för en oproblematiserad förståelse av prostitution.

Både den liberalfeministiska och queerfeministiska argumentationen producerar bilden av en inte oproblematiserad så åtminstone självvald prostitution. Argumentationen här ovan kan tolkas som att det finns kvinnor som har ett behov av att sälja sex och att det är samhällets förbjud som problematiserar kvinnornas säljande.

Köparna och den lyckliga horan

¹³¹ Westerstrand (2011) s. 323.

¹³² Westerstrand (2011) s. 324.

¹³³ Westerstrand (2011) s. 320.

Att det finns en föreställning av den prostituerade som en fri och lycklig kvinna finner stöd i de utredningar som finns av sexköparnas syn på sig själva och sina handlingar. Hur köparna betraktar sig själva och hur de försvarar sina sexköp i en stat där sexköp är kriminaliserade reflekterar köparens syn på den prostituerade och innebörden av sexköpet.

I en rapport från Brå redogörs för vem det egentligen är som köper sex i Sverige. I rapporten konstateras att svenska sexkunder inte utgör någon enhetlig grupp, och det finns ingen tydlig svensk sexköparprofil. Gemensamma egenskaper är dock att köparna är män som ofta har fast jobb och inkomst. Vidare är omkring hälften av köparna utbildade på högskole- eller universitetsnivå. Männen själv tenderar vilja se sig som ”vanliga män” och identifierar sig ogärna med termen ”torsk”. De blir besvärade av samhällets stigmatisering kring köp av sexuella tjänster.¹³⁴

Intervjupersonerna, det vill säga köparna, menar att förbudet mot köp av sexuell tjänst är dåligt och fel, men är samtidigt eniga i kritiken mot människohandel. De menar att det är en stor skillnad mellan att köpa sex och att utnyttja människor som inte har möjligheten att välja. I rapporten tolkas sexköparnas avståndstagande till människohandel som viljan att göra en klar åtskillnad mellan frivillig prostitution och den tvångsmässiga handeln med människor.¹³⁵ Samtliga män som deltog i undersökningen uppgav att de tar avstånd från ofrivillig prostitution och skiljer därför mellan kvinnor som är självständiga entreprenörer och kvinnor som drabbats av människohandel.¹³⁶ Här förefaller det tydligt att köparna menar att det finns kvinnor som väljer att sälja sex. Det är en uppfattning som får stöd i att många köpare också intalar sig att kvinnan vill sälja sex, även om hon i själva verket tvingas ge sken av att medverka frivilligt.¹³⁷ Enligt Brå:s rapport tvinga de i människohandeln utsatta kvinnorna att föra sig som om de valt att prostituera sig för att nära illusionen av den lyckliga och frivilliga prostituerade då de svenska sexköparna inte vill köpa sex från någon som kan definieras som offer.¹³⁸

3.2.2 Prostitution som strukturellt förtryck

Den radikala feminismen kom som en reaktion på bland annat den liberalfeministiska fixeringen vid tillträde till det offentliga rummet som lösning på förtrycket. Som liberalfeminismen tar avstamp i liberala grundideal om frihet och individens rätt till val så tar radikalfeminismen avstamp i marxistiska teorier om strukturellt förtryck.¹³⁹ Vid radikalfeministens tillkomst menade man att det privata måste göras politiskt och att tillträde till det offentliga rummet inte skulle vara

¹³⁴ Brå rapport 2008:25 s. 23-24.

¹³⁵ Brå rapport 2008:25, s. 26.

¹³⁶ Brå rapport 2008:25 s. 46 samt Skaldeman s. 52.

¹³⁷ Skaldeman s. 52.

¹³⁸ Brå rapport 2008:25 s. 42, 51.

¹³⁹ Tollin, Törnqvist s. 56.

tillräckligt för att påverka den befintliga könsmaktsordningen.¹⁴⁰ Genom att analysera den mer intima relationen mellan män och kvinnor leds diskussionen oundvikligen till en fråga om sexualitet. Radikalfeministerna fokuserar mycket på hur patriarkala strukturer skapar kvinnans underlägsenhet men också kvinnan som åtråvärt sexualobjekt. En central tanke inom radikalfeministisk teori är den om sexualiserat våld som en grundpelare i könsförtrycket. Det sexualiserade våldet som utförs av ett fåtal män skapar en rädsla hos samtliga kvinnor, vilket alla män sedan har fördel av på ett strukturellt plan.¹⁴¹

Bilden av den ofrivilliga prostituerade, kvinnan som redan i grunden är ett offer för det patriarkala förtrycket men som vidare också utnyttjas för den manliga sexualitetens tillfredsställelse är den syn på prostitution som ligger till grund för det svenska förbudet.¹⁴² I förarbetena fastslogs att kriminaliseringens konstruktion bygger på en jämställdhetsideologi och att parterna därmed inte anses vara jämställda i grunden. Man förklarade också att frågan om frivillighet inte kan besvaras och att den därför lämnas utan hänseende.¹⁴³ Eftersom offerdiskursen är den som ligger till grund för samhällets reglering av prostitutionsfrågan får den anses ha en dominant position i förhållande till andra konkurrerande diskurser.

3.2.3 Prostitution som kommersiellt begrepp

Som Askola konstaterar så spelar det ingen roll hur mycket eller lite man anser att kvinnor i sexhandel exploateras, en gemensam nämnare är att prostitution primärt är en ekonomisk institution.¹⁴⁴ Att prostitution föranleds av en ekonomisk aspekt styrks av bland annat det som Niemi kallar för den kommersiella diskursen. Även Berglund menar att det i diskussionen av en kriminalisering av köp av sexuellt tjänst är intressant hur diskussionens i doktrin ofta fokuserar på prostitution som just frågan om ett köp. Berglund menar att prostitution genom frågan om köp kommer att betraktas rent civilrättsligt och som ett avtal mellan två parter. Den avtalsrättsliga kontexten, alltså den kommersiella diskursen, menar Berglund kan ha påverkat diskussionens precisering av innebörden i det straffrättsliga självbestämmandet. Den prostituerade som följd av självbestämmandet ses som en fri agent som genom fria och rationella beslut väljer att ingå ett avtal om försäljning.¹⁴⁵

Den finska straffrättsforskaren Niemi har skrivit en artikel vari hon försöker svara på frågan om hur det kommer sig att vi pratar om köp av sexuell tjänst och prostitution när vi egentligen menar sexuellt

¹⁴⁰ Tollin, Törnqvist s. 56.

¹⁴¹ Tollin, Törnqvist s. 56 f.

¹⁴² Gunnarsson, Svensson s. 213.

¹⁴³ SOU 1995:15 s. 214.

¹⁴⁴ Askola s. 28.

¹⁴⁵ Berglund (2010) s. 50.

utnyttjande av någon som fråntagits sin självbestämmanderätt. Hon konstaterar efter att ha analyserat relevanta källor såsom lagförarbeten att språkbruket kring människohandel präglas av kommersiella begrepp.¹⁴⁶ Niemi argumenterar också för att språkbruket är kopplat till bredare ideologiska samhälleliga diskurser och menar att det kommersiella språkbruket ger uttryck för ett liberalistiskt perspektiv, samtidigt som diskursen rörande sexuellt utnyttjande har andra, såsom feminism, jämlikhet och skydd av den svagare parten.

En intressant aspekt i Niemis artikel är hur hon analyserar internationella konventioner rörande människohandel. Hon pekar på hur begreppet ”trafficking”, som används synonymt med begreppet människohandel, kommit till för att beskriva det specifika utnyttjandet av personer för sexarbete, tvångsarbete och avlägsnandet av organ. Just ordet ”trafficking” syftar till att omfatta illegal handel och Niemi ifrågasätter handelsuttryckets betydelse i förhållande till det som egentligen menas, såsom bruket av våld, hot, svek och missbruk av makt över någon i klart underläge. Hon menar att det endast är det sista ledet i människohandel som påminner om en handelsåtgärd, alltså när någon betalar en tredje person för att få tillgång till offret. Utifrån begreppet ”trafficking” drar Niemi slutsatsen att även de internationella förbuden sänder otydliga signaler. Genom det kommersiella språkbruket legitimeras en kommersiell handel med sex och skapar en illusion av frivillig prostitution.¹⁴⁷

Den viktiga distinktionen mellan frivillig och påtvingad sexhandel görs till skillnad från i Finland inte i svensk rätt. När man talar om kroppen i termer av köp och försäljning underlättar man en uppdelning mellan frivillig och påtvingad försäljning av sex och Niemi menar att man istället borde använda begrepp som inkluderar övergrepp eller missbruk av kvinnors kroppar.¹⁴⁸ Genom att använda ett kommersiellt språkbruk så neutraliseras människohandeln och köparna till den milda grad att sexuell exploatering riskerar att gå oupptäckt förbi. Niemi menar att om offren benämns för tvingade och lurade kvinnor så skulle det ligga närmare till hands att betrakta köparna som en del av exploateringen, istället för som delar av marknaden. Därigenom skulle ett flyttat fokus från de kommersiella aspekterna till den sexuella exploateringen möjliggöra ett bestraffande av alla inblandade parter.¹⁴⁹ Synen på prostitution som en kommersiell handling benämns ibland för det ”funktionalistiska perspektivet”. Här betraktas prostitutionen som tillhandahållandet av en tjänst, och prostitution anses vara ett naturligt komplement till det icke-kommersiella sexet inom äktenskapet då de manliga sexuella behoven inte kan tillfredsställas på annat vis.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Niemi s. 160 f.

¹⁴⁷ Niemi s. 166 f.

¹⁴⁸ Gunnarsson, Svensson s. 233.

¹⁴⁹ Niemi s. 169 f.

¹⁵⁰ Persson, Tiby s. 214.

4 Diskursanalys av människohandel

Hittills har i uppsatsen redogjorts för vad man talar om när man talar om prostitution och vilka några av de konkurrerande diskurserna kan vara. Här nedan presenteras en diskursanalys av material rörande människohandel för att visa på hur språkbruket rörande offret ser ut på två av Faircloughs olika nivåer. Som nämnts i uppsatsens inledande kapitel utgår diskursanalysen främst från den kritiska diskursanalysens teorier om hur språket är konstant föränderligt och hur samtliga diskurser därmed är utbytbara. Språket är vad man kallar en social praktik som bidrar till att påverka samhället och människors sociala interaktion.¹⁵¹ Den diskurs som anses dominant är den som formar vår bild av verkligheten. En för analysen relevant fråga är om det finns någon dominant diskurs rörande människohandel, och vilken det i så fall skulle vara. En annan fråga som besvaras genom analysen är vilken identitet det är som formar de olika diskurserna, alltså vilket ”vi” är det som formar ”dem” och vilka egenskaper innehar identiteten?

Diskursanalysen har gjorts utifrån två olika texttyper som i uppsatsen delas upp i undersökningsmaterial. Den första materialtypen kallas för den officiella diskursen och utgörs av offentliga dokument. För att dra slutsatser om hur den officiella diskursen konstruerar brottssubjektet för människohandel har några centrala officiella dokument studerats mer ingående med målet att fastställa huruvida det föreligger återkommande mönster och föreställningar rörande offret. Materialet för analysen är propositionen till den ursprungliga kriminaliseringen av människohandel för sexuella ändamål (propositionen)¹⁵², Regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel från 2008 (handlingsplanen)¹⁵³ och slutligen Rikskriminalpolisens senaste rapport av prostitution och människohandel för sexuella ändamål i Sverige från 2014 (lägesrapporten)¹⁵⁴. Den officiella analyseras utifrån Faircloughs första analysnivå, det vill säga textnivån. Här studeras de officiella texterna för att svara på hur språket används för att förklara vad som händer i fallen, och då särskilt på hur de involverade parternas handlingar beskrivs.

Den andra materialtypen som utgör grunden för den praktiserande diskursen är fem rättsfall rörande människohandel från åren 2010-2014. Rättsfallen analyseras både på Faircloughs första nivå, textnivån, och den diskursiva praktikens nivå. Förutom att fylla samma funktion på den första nivån som den officiella diskursens material så används

¹⁵¹ Winther, Jörgensen, Philips s. 13.

¹⁵² Prop. 2001/02:124.

¹⁵³ Skr. 2007/08:167.

¹⁵⁴ RPS Lägesrapport 2014.

rättsfallen för analysmodellens andra nivå där fokus istället ligger på hur rätten diskuterar människohandelsoffret och vilka frågor som måste besvaras för att se huruvida en människohandelssituation föreligger.

4.1 Textanalys och mönster rörande brottsoffret

I analysens första nivå redogörs för hur offret för människohandel konstrueras i text, med särskilt fokus på hur de berörda parternas handlingar beskrivs i den officiella diskussionen respektive den praktiserande. Fokus ligger på vilka ord som används i respektive text för att beskriva människohandelssituationen. Analysens syfte är att finna mönster som går igen i valda texter och därigenom formar en diskurs.

Parterna vars handlingar som är av intresse för analysen är först och främst brottsoffret, men också beskrivningen av de tilltalade och sexköparnas aktiviteter är relevant då de är med och formar kontexten som offret beskrivs i.

4.1.1 Den officiella diskursen

Den officiella diskursen är den kontext som i uppsatsen får ge uttryck för lagstiftarens intentioner. Det är texter som formulerats av regeringen och av en statlig myndighet som står till grund för många av de handlingar och handlingsplaner som antas för att bekämpa människohandel för sexuella ändamål.

Propositionen

Den till förbudet av människohandel för sexuella ändamål bakomliggande propositionen baserades i stort på vad som framkommit i en utredning, Sexualbrotten *Ett utökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*¹⁵⁵, och hade till syfte att förstärka det straffrättsliga skyddet mot handel med människor för sexuellt ändamål som ett led i kriminaliseringen av alla former av människohandel.¹⁵⁶

I propositionen är stort fokus på människohandel som en form av exploatering av sårbara kvinnor och barn. Människohandeln beskrivs som ett utnyttjande av kvinnor och barn i en sårbar position och särskilt utsatt situation, då de konstateras komma från länder där det råder fattigdom och arbetslöshet.¹⁵⁷ I propositionen benämns de berörda parterna offer och gärningsman och det beskrivs i bakgrunden till

¹⁵⁵ SOU 2001:14.

¹⁵⁶ Prop. 2001/02:124 s. 1.

¹⁵⁷ Prop. 2001/02:124 s. 9.

lagförslaget hur gärningsmännen exempelvis utnyttjar landsgränserna för att försätta offren i beroendeställning.¹⁵⁸

Sjelva praktiken, handeln med människor beskrivs i propositionen som en ”cynisk och vinstgivande handel”¹⁵⁹, vilket tydligt ger uttryck för handelns moraliska förkastlighet. I sammanfattningen av den föreliggande utredningen konstateras att ett förbud av människohandel för sexuella ändamål är påkallat inte bara till följd av den internationella utvecklingen, utan också då de handlingar som sammantaget utgör människohandel är särskilt avskyvärda. Förbudets tillämpningsområde ska omfatta all människohandel där gärningsmannen utnyttjar sårbarheten hos en annan person.¹⁶⁰ Här pekas återigen på offrets sårbarhet och det förkastliga hos den som utnyttjar det. Kommittén understryker också att människohandel för sexuella ändamål inte enbart är ett straffrättsligt och juridiskt problem, utan att en grundförutsättning för handeln är att det finns en efterfrågan av sexuella tjänster. Här lyfts också vikten av andra åtgärder för att minska intresset av att köpa sex.¹⁶¹

Handlingsplanen

I handlingsplanen beskrivs handeln med människor som ett allvarligt hinder för social jämlikhet, jämställdhet mellan könen och de utsattes möjlighet att åtnjuta sina mänskliga rättigheter. Handeln med människor erkänns vara en kränkning av den enskilde individens människovärde och självbestämmanderätt.¹⁶² Som bakomliggande orsak till prostitution och människohandel anges bland andra bristande ekonomiska och sociala framtidsutsikter, hög arbetslöshet och fattigdom.¹⁶³ Att det i handlingsplanen pekas på de bakomliggande orsakerna stärker uppfattningen om offrets utsatthet och svaga ställning gentemot inte bara gärningspersonen utan skapar också en bild av ett strukturellt förtryck.

I handlingsplanen fastslås också att det är efterfrågan som upprätthåller människohandel för sexuella ändamål och det konstateras att samhället har en skyldighet att skydda utsatta offer. Som en av åtgärderna för att minska människohandel fastslås att det erfordras insatser riktade mot sexköparna för att minska efterfrågan.¹⁶⁴

Lägesrapporten

Även i Rikskriminalpolisens lägesrapport beskrivs människohandelsoffret som någon som från ett land där det råder utbredd fattigdom, stor arbetslöshet och diskriminering. Förövarna

¹⁵⁸ Prop. 2001/02:124 s. 6.

¹⁵⁹ Prop. 2001/02:124 s. 9.

¹⁶⁰ Prop. 2001/02:124 Bilaga 1. s. 47.

¹⁶¹ Prop. 2001/02:124 Bilaga 1. s. 48.

¹⁶² Skr. 2007/08:167 s. 4.

¹⁶³ Skr. 2007/08:167 s. 8.

¹⁶⁴ Skr. 2007/08:167 s. 8.

beskrivs utnyttja offrens utsatta socioekonomiska situation och menar att offren inte kan neka till ett erbjudande om arbete i ett annat land, trots att erbjudandet kan innebära en risk för att de utnyttjas.¹⁶⁵

För att förstärka bilden av offret som utsatt och förtryckt konstateras i lägesrapporten att kvinnorna dessutom i flera fall varit utsatta för olika former av psykiskt, fysiskt och sexuellt våld tidigare och att de kommer från en bakgrund där kvinnors rättigheter begränsas på flera olika sätt.¹⁶⁶ I lägesrapporten beskrivs offren för människohandel som ofrivilliga och under stor press. Genom att problematisera de få fällande domarna till följd av bristande kontroll- eller maktförhållande pekar man i lägesrapporten på hur rätten inte förstår vilket utstuderat förtryck kvinnorna utsätts för.¹⁶⁷

I lägesrapporten beskrivs hur det är problematiskt att få till fällande domar enligt 4 kap 1a § BrB då bevisröskeln är hög och människohandlarna har utvecklat sina metoder till att använda mindre våld och hot och bruka metoder som normaliserar det fysiska och sexuella våld kvinnorna utsätts för. Människohandlarna har också börjat ge offren viss rörelsefrihet och en möjlighet att få behålla lite av inkomsterna själv.¹⁶⁸ Här förefaller att Rikspolismyndigheten menar att även om offret får viss rörelsefrihet så handlar det fortfarande om ett grovt brott som offret utsätts för. Ett exempel på en formulering från lägesrapporten för att visa på hur ansvaret lyfts från offren genom att kvinnorna beskrivs som exploaterade genom ordet *utnyttjas* och det kvinnorna utsätts för benämns som *allvarliga sexuella och fysiska övergrepp*. Här benämns även det köparna betalar för som *övergrepp*.

Flertalet av de kvinnor och flickor som upptäcktes under 2012 var medvetna om att de skulle komma att utnyttjas i prostitution, men blev vilseledda när det gäller de verkliga villkoren, levnadsförhållandena, det ekonomiska upplägget, de allvarliga sexuella och fysiska övergreppen och begränsningar i den personliga friheten. För en stor del av dessa kvinnor är de övergrepp som de utsätts för av män som köper en sexuell tjänst och människohandlare redan normaliserade då de utnyttjats i prostitution under kortare eller längre tid i hemlandet, i transitländer och/eller har tidigare utsätts för sexuella övergrepp.¹⁶⁹

För att kort sammanfatta resultatet av vad som framkommit i studien av lagförarbeten och officiella rapporter kan konstateras att offren för människohandel beskrivs som offer. De egenskaper som betonas rörande människohandelsoffer är hur deras utsatta position utnyttjas av

¹⁶⁵ RPS Lägesrapport 2014, s. 6.

¹⁶⁶ RPS Lägesrapport 2014, s. 14.

¹⁶⁷ RPS Lägesrapport 2014 s. 12.

¹⁶⁸ RPS Lägesrapport 2014 s. 12.

¹⁶⁹ RPS Lägesrapport 2014 s. 15.

gärningspersonerna. Offren fastslås i regel vara kvinnor eller barn. Kvinnorna beskrivs som utnyttjade för sexuella ändamål och människohandlarna är de som utnyttjar. Köparna åläggs också en skuld, då människohandel för sexuella ändamål i stort presenteras som ett resultat av en efterfrågan.

4.1.2 Den praktiserande diskursen

För att ta reda på hur offret i människohandelsdomar diskuteras ska ett antal utvalda rättsfall analyseras utifrån samma frågor som de officiella dokumenten. Frågan som ska besvaras är alltså hur man pratar om människohandelsoffret och om det finns mönster som går igen. Först kommer fem rättsfall redogöras för i korthet, varefter de handlingar som formar diskursen kring offret presenteras och motiveras genom hänvisningar till rättsfallen.

4.1.3 Rättsfallen

*Överlåtelsen*¹⁷⁰

Fallet handlar om fyra män som åtalades för människohandel efter att ha utnyttjat en 23-årig rumänska, Ionela, genom att förmå henne att sälja sex. Hon förnekade själv att hon skulle ha prostituerat sig, men tingsrätten ansåg det ändå styrkt att hon under en viss period sålt sex. Tingsrätten konstaterade att det var styrkt att de två män som först hade kontrollen över henne sålde henne till två andra män för 20 000 kr som sedan fortsatte förmå henne att sälja sig genom att sköta kontakten med kunderna och transportera henne till och från sexköparna. Tingsrätten dömde samtliga fyra tilltalade för människohandel efter att ha konstaterat att utnyttjandet bestått i att männen bestämt förutsättningarna för prostitutionsverksamheten och tagit hand om pengarna som intjänats genom verksamheten. Kvinnan som aldrig tidigare hade varit i Sverige saknade pengar och kunskaper inom språket, varför tingsrätten ansåg att männen haft en stor inverkan på hennes handlingar och möjlighet att hantera hennes situation.

I hovrätten ändrades domen och männen dömdes istället för grovt koppleri. Även om hovrätten konstaterade att kvinnan utan tvekan utnyttjats och behandlats på ett oacceptabelt sätt så gav utredningen inte tillräckligt stöd för att anta att Ionela inte haft ett annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig gärningsmännens vilja.

I Juridik Idag sammanfattar i rättsfallsreferatet domen med orden

¹⁷⁰ B 897-12 samt B 137-10.

Fyra män dömdes i tingsrätten för människohandel sedan de utnyttjat en rumänsk kvinna för prostitution och sedan sålt henne vidare.¹⁷¹

I referatet ges sken av att hon sålt sig frivilligt, för att sedan reduceras till ett objekt, en handelsvara, som kan säljas vidare.

*Bergsgatan*¹⁷²

I föreliggande fall har vi en situation där den tilltalade haft en ung kvinna, målsägande A, från det gemensamma hemlandet inhyst i sin lägenhet under fyra månader. När den tilltalade lämnat målsägande A i Ungern inhyste hon en ny ung kvinna i sin lägenhet, målsägande B. Den tilltalade skötte kvinnornas prostitution under hela vistelsen genom att hantera alla kontakter och ta i stort sett alla pengar. Hovrätten fann i en deldom att den tilltalade gjort sig skyldig till inte bara grovt koppleri och bedrägeri utan också människohandel gentemot målsägande A.

Vad beträffar målsägande B konstateras att det trots att hon själv förnekar att det förekommit prostitution har ägnat sig åt prostitution under sin tid i Sverige.¹⁷³ Den tilltalade anses även här ha främjat målsägandes prostitution och ha gjort sig skyldig till koppleri. Tingsrätten ansåg inte att det förekommit ett tillräckligt maktförhållande mellan den tilltalade och målsägandena och dömde därför till grovt koppleri.

Hovrätten prövade frågan om den tilltalades skuld gentemot målsägande A efter överklagan. I hovrättens domskäl fastslås att den tilltalade styrt och organiserat målsägande A:s prostitution som konstateras ha varit av stor omfattning. Vidare fastslås att det är utrett att den tilltalade till övervägande del tagit hand om målsägande A:s inkomster från prostitutionsverksamheten samt att den tilltalade vilselett målsägande angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen.¹⁷⁴ Hovrätten konstaterar slutligen att målsägande A befunnit sig i beroendeställning gentemot den tilltalade och att den tilltalade därmed utnyttjat hennes utsatta belägenhet vid exploateringen av henne för sexuella ändamål.¹⁷⁵ I hovrättens sammanfattning framgår att den tilltalade har vilselett målsägande A angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen, att hon inhyst målsäganden i sin lägenhet samt utnyttjat dennes utsatta belägenhet i syfte att exploatera henne för sexuella ändamål. Genom de angivna åtgärderna anses den tilltalade ha haft ett sådant inflytande över målsägande A:s handlingar att målsägandens möjligheter att påverka den egna situationen får anses

¹⁷¹ <http://www.nj.se.ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/8d17c292e5e4acefc1257a560046bd97>

¹⁷² B 3356-13 samt B 2361-13.

¹⁷³ B 3356-13 s. 87.

¹⁷⁴ B 2361-13 s. 6.

¹⁷⁵ B 2361-13 s. 7.

starkt begränsade, varför den tilltalade gjort sig skyldig till människohandel.¹⁷⁶

Juridik Idag skriver om fallet och sammanfattar situationen med orden

Kvinnan hade en ung kvinna från det gemensamma hemlandet i sin lägenhet under fyra månader där den unga kvinnan prostituerade sig, medan den dömda kvinnan skötte kontakter och tog hand om i princip alla pengar¹⁷⁷

Referatet kan förstås som att den tilltalade höll en kvinna i sin lägenhet, att den unga kvinnan valde att prostituera sig, samtidigt som den tilltalade tog alla pengar och beslutade om kunderna.

*Rosenlundshärvan*¹⁷⁸

Rosenlundshärvan är ett mål rörande en situation som fick mycket medial uppmärksamhet när det begav sig år 2012 och utspelade sig i Göteborg. Det handlar om sex tilltalade som samtliga utnyttjat rumänska kvinnor för prostitutionsändamål, varav två dömdes för människohandel i tingsrätten. Verksamheten konstaterades i tingsrätten ha varit av en stor omfattning och ha innefattat fler kvinnor än åtalet gällde.

De sex tilltalade hade enligt åklagarens utredning i alla fall förutom ett rekryterat kvinnor i Rumänien för att sälja sex i Sverige. Samtliga tilltalade hade ansvar för en eller flera kvinnor själv och förmådde dem på olika sätt att sälja sex till förmån för organisationen. Två av de tilltalade hade en tydligare ledarposition. Tingsrätten ansågs att de påtryckningsmedel, hot och våld, som användes för att förmå kvinnorna till prostitution och sättet kvinnorna kontrollerades på ledde till att kvinnorna betraktades som handelsvaror. Eftersom det inte gick att bevisa samtliga rekvisit i människohandelsparagrafen för samtliga tilltalade till samtliga målsäganden dömde tingsrätten de två i ledande position för människohandel gentemot två målsäganden och resten för grovt koppleri.

Kvinnorna som enligt tingsrätten utsatts för människohandel hade varit föremål för mer kontroll och tvång än övriga kvinnor. Den ena kvinnan hade av sin make vilseletts angående syftet att komma till Sverige och sedan genom hot och våld mot henne och hennes barn tvingats till prostitution. Den andra kvinnan hade fått hjälp att betala en abort i Rumänien och ansågs därefter stå i skuldförhållande till gärningsmannen. Gärningsmannen fick henne genom skuldförhållandet att följa med till Sverige för att prostituera sig, mot hennes vilja. Hon

¹⁷⁶ B 2361-13 s. 7.

¹⁷⁷ <http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/b08208bfa71f05dcc1257c930039769d>

¹⁷⁸ B 8184-11, B 7924-11 samt B 2827-12.

utlovades också ersättning för prostitutionen, vilken hon aldrig fick ta del av.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom genom att sänka samtliga gärningsmäns domar då den inte fann att samtliga män varit kopplade till organisationen rörande alla kvinnor. Hovrätten fann att domen angående människohandel skulle bestå för mannen som genom skuldförhållandet efter aborten förmått kvinnan att prostituera sig i Sverige, men ändrade den andra till grovt koppleri.

Juridik Idag benämner fallet som en ”Prostitutionshärva” och skriver i referatet till hovrättens dom att

Hovrätten anser det utrett att männen ingått i ett nätverk där de haft som gemensamt syfte under sin vistelse i Sverige att tjäna pengar på rumänska kvinnors prostitution.¹⁷⁹

Citatet från Juridik Idag gör tydligt att det är prostitution det är fråga om. Att organisationen haft människohandelslika inslag framkommer inte av referatet. Angående tingsrättens dom skriver Juridik Idag att ”Prostitutionen har ägt rum under svåra förhållanden i Rosenlundsområdet.” och ”Prostitutionen har ägt rum under människohandelsliknande förhållanden och männen har utnyttjat kvinnorna på ett hänsynslöst sätt.”¹⁸⁰ Citatet Juridik Idag pekar visserligen på de svåra förhållandena kvinnorna vistats under, men utelämnar att det faktiskt förekommit människohandel i fallet.

*Internetannonsen*¹⁸¹

Tingsrätten dömde en man (A) för människohandel och en annan (B) för medhjälp till människohandel av två rumänska kvinnor efter att A lagt upp en internetannons där han utlovade möjligheten att komma till Sverige för att jobba som prostituerad på en nattklubb med en lön på 6 000 € inklusive resor, mat och husrum. Annonseriktade sig främst till rumänska kvinnor. Målets målsäganden lockades av annonsen och reste till Sverige för att jobba. När kvinnorna anlände visade det sig att de inte alls skulle sälja sig på en nattklubb utan skjutsades runt av A som hade hjälp med praktiska göromål såsom inhysning och skjutsande av B.

Kvinnorna insåg ganska snabbt efter sin ankomst att saker inte stod rätt till och blev skrämde när A blev hotfull efter att de frågat efter den utlovade betalning. När kvinnorna rymde från A och B hade de båda haft

¹⁷⁹ <http://www.nj.se.ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/f73932d28a71e18fc1257a83003436aa>

¹⁸⁰ <http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/57fe3f165b886e0ac12579fe0048d16a>

¹⁸¹ B 111-12 samt B 4188-11.

sex med tretton kunder och den ena hade haft sex med båda tilltalade utan ersättning. I hovrätten ogillades åtalet för människohandel och A dömdes för grovt koppleri, B för koppleri.

Trots att hovrätten dömde båda de tilltalade för koppleri, vara den ena för grovt, ansåg rätten inte att målsägandens yrkande på skadestånd för sveda och värk skulle bifallas. Enligt rätten ska ersättning för sveda och verk utgå till den som tillfogats personskada genom brott. Som sveda och värk ersätts förutom fysiska obehag och smärta också olika former av psykiskt lidande under en akuttid. Enligt hovrätten har målsäganden inte styrkt sitt ersättningsanspråk till den grad att det ska utgå. Enligt hovrätten finns det under angivna förhållanden inte förutsättningar för att tillerkänna målsäganden rätt till skadestånd för sveda och värk.¹⁸² Det kvinnorna utsatts för, vilseledande och svek, anses alltså inte orsaka fysiskt obehag, smärta eller psykiskt lidande.

Däremot ansåg hovrätten att kvinnorna var berättigade kränkingsersättning på grund av den integritetskränkning det grova koppleri den ena tilltalade gjort sig skyldig till. Här skriver hovrätten inte mer om vad integritetskränkningen inneburit.¹⁸³

Juridik Idag skriver under rubriken ”Utan maktförhållande ingen människohandel”¹⁸⁴ om hur tingsrätten först dömt för människohandel men hovrätten ändrat till koppleri.

*Stockholmslitauerna*¹⁸⁵

En man dömdes för människohandel och grovt koppleri och fem män dömdes för koppleri respektive grovt koppleri efter att ha utnyttjat kvinnor från Litauen i sin koppleriverksamhet. Männerna rekryterade kvinnorna för prostitutionsverksamhet med falska premisser i Litauen. Bland annat gav männen löfte om betalning, antalet kunder och arbetsuppgifter som inte stämde med vad kvinnorna kom att utsättas för när de anlät.

Människohandelsdomen rörde bara en av kvinnorna, en 18-årig som rekryterades i sin hemby och som aldrig tidigare ägnat sig åt prostitution. Rätten ansåg att hon vilseletts då hon lockats till Sverige genom löfte om att tjäna stora summor på prostitution i Sverige men inte fick några pengar alls under sin vistelse här.

Tingsrätten konstaterade att hon i ett tidigt skede efter rekryteringen befann sig i underläge gentemot rekryteraren då hon inte fick bo själv, inte kunde kontrollera antalet av kunder samt alla pengar hon drog in genast togs ifrån henne. Att hon var ung och saknade språkkunskaper är

¹⁸² B 111-12 s. 11.

¹⁸³ B 111-12 s. 11.

¹⁸⁴ <http://www.nj.se.ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/0c574976ae06cbc6c12579ce004ac0fa>

¹⁸⁵ B 6114-11 samt B 5309-12.

också något tingsrätten använder för att öka på hennes underläge, trots att hon ibland lämnades ensam.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom enbart i skärpande riktning.

Juridik Idag skriver om fallet under rubriken ”Skärpta straff för organiserad prostitution”¹⁸⁶ och benämner genomgående i artikeln det kvinnorna gjort eller tvingats göra för prostitution.

4.2 Mönster i rättsfallen

Rättens diskussioner angående vad som hänt i de presenterade fallen tycks kretsa kring begreppen ”prostitution”, ”sexköp” vad gäller målsägandenas förhållanden. Här nedan kommer en redogörelse för centrala föreställningar kring offret presenteras under rubriker som sammanfattar centrala begrepp som förekommer i fallen.

”I prostitution”

Den berörda kvinnan eller kvinnorna benämns ofta i rättsfallen för *den prostituerade* och det hon gjort eller gör kallas för *prostitution*. När rätten ska diskutera vad hon utsatts för eller vad den eller de tilltalade utsatt henne för varierar språkbruket och det framstår ibland som lite oklart om hon har *prostituerat sig*, *prostituerats* eller *varit i prostitution*.

I ”Överlåtelsen” diskuteras det Ionela genomgått sedan hon kom till Sverige som *hennes prostitution*. Gärningsmännen överlåter möjligheten att tjäna pengar på *hennes prostitution* samtidigt som rätten konstaterar att hon behandlats som ett objekt i och med överlåtelsen av henne. Genom formuleringen *hennes prostitution* ges uppfattningen att försäljningen av sex varit hennes val och ensak, och inte något som tvingats på henne av någon annan. Uttrycket *hennes prostitution* förekommer också när rätten diskuterar vad det är hon har gjort eller utsatts för. I tingsrätten konstateras i samma mening att människohandeln har ägt rum dels i Eslöv, dels i Tomelilla, men också att kvinnan har *prostituerats* i Malmö och Simrishamn.¹⁸⁷ Det är intressant hur rätten blandar begreppen, hon har människohandlats, vilket förutsätter att hon behandlats som ett viljelöst objekt, samtidigt som hon prostituerats.

När rätten beskriver vad som hänt när någon betalat för att ha sex med Ionela beskrivs det som att hon har *utfört sexuella tjänster* eller att hon *varit i prostitution*¹⁸⁸. Det är intressant hur hovrätten konstaterar det

¹⁸⁶ <http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/f58b97fa5262ddb7c1257a93004310df>

¹⁸⁷ B 137-10 s. 23.

¹⁸⁸ B 897-12 s. 11 f.

klarat att Ionela varit i prostitution, hon har enligt formuleringen inte prostituerat sig och inte heller har hon prostituerats av någon annan som i formuleringen *prostituerats*.

När tingsrätten beskriver vad målsägande A gjort eller utsatts för i ”Bergsgatan” benämns det i regel som att *hon har tagit emot sexköpare och prostituerat sig*. Vad beträffar målsägande B konstaterar rätten att det trots att hon själv förnekar att det förekommit prostitution har ägnat sig åt prostitution under sin tid i Sverige.¹⁸⁹ Den tilltalade anses även här ha främjat *målsägandes prostitution*.

När rätten diskuterar målsägandena i ”Rosenlundshärvan” kallas kvinnorna för *de prostituerade rumänska kvinnorna*¹⁹⁰ och rätten konstaterar att det är klarlagt att *kvinnorna har prostituerat sig i Rosenlundsområdet*.¹⁹¹ Även i fråga om kvinnan som bedöms ha utsatts för människohandel så beskriver rätten det hon gjort eller utsatts för som att *hon har prostituerat sig*.¹⁹²

I tingsrättens domskäl i ”Rosenlundshärvan” finns ett exempel på en formulering som tydliggör det problematiska språkbruket i fall rörande människohandel och koppleri. Under rubriken ”Prostitutionsverksamheten” finner tingsrätten det klargjort att

Genom den utredning som presenterats finner tingsrätten att det är visat att *målsägandena har prostituerat sig* på det sätt, i den omfattning och under de förhållanden som åklagarna har påstått. Redan vad som visats om hur prostitutionen bedrivits talar för att *de kvinnor som prostituerat sig har betraktats som handelsvaror*, inte bara av de män som köpt deras tjänster utan även av en eventuell gärningsman till de av åklagarna påstådda gärningarna. Att förutsättningarna för att anse att det varit fråga om att *kvinnorna har exploaterats* på det sätt som avses i straffbestämmelsen om människohandel föreligger är därmed klarlagt.¹⁹³ (min kursiv)

När tingsrätten redogör för händelseförloppet i ”Internetannonsen” konstaterar den att kvinnorna när de anlände fick veta att de skulle till en sexklubb där de skulle sälja sex tillsammans med andra kvinnor och allt skulle ske på lagligt väg. När de sedan skjutsades hem till den ena tilltalades lägenhet där de sedan hölls i en vecka tills de gav sig iväg benämns deras handlingar för att de *sålde sex och utförde tjänster* till

¹⁸⁹ B 3356-13 s. 87.

¹⁹⁰ B 2827-12 s. 17.

¹⁹¹ B 2827-12 s. 17.

¹⁹² B 2827-12 s. 23.

¹⁹³ B 8184-11 s. 50.

olika kunder som de tilltalade ordnade fram.”¹⁹⁴

Kvinnorna anses enligt tingsrätten också ha ägnat sig åt *sexuellt umgänge* med flera män, efter att de tilltalade fört dem till en lägenhet. De tilltalade erhöll betalningen för *det sexuella umgänget*.¹⁹⁵ Begreppet sexuellt umgänge inbegriper att kvinnorna frivilligt ägnat sig åt det och att det därmed funnits en ömsesidighet mellan de inblandade parterna. Att kvinnorna redan från början varit på de tilltalades nåder i ett land de inte kände till, och sedan transporterats till en främmande plats där flertalet män haft sex med dem talar för att frivilligheten tål ifrågasättas. Kvinnorna benämns av rätten för de prostituerade kvinnorna.¹⁹⁶

I fallet med den Litauiska ligan diskuterar tingsrätten att kvinnorna *prostituerat sig* och att de har *sålt sexuella tjänster* i Stockholm under de olika tidsperioderna som åtalet omfattar.¹⁹⁷

När tingsrätten diskuterar huruvida åtalet för människohandel ska gillas konstaterar rätten att det är klarlagt att den tilltalade gjort sig skyldig till människohandel då alla rekvisit är uppfyllda och att det inte krävs ett fullbordat brott för brottets fullbordan. I stycket efter konstaterar rätten att ”Det är klarlagt att Ligita väl på plats i Stockholm prostituerade sig.”¹⁹⁸ Rätten benämner också det hon utsatts för som att hon *sålt sexuella tjänster*.¹⁹⁹ Hon har alltså enligt rätten utsatts för människohandel då hon befunnit sig i ett utsatt läge och att det förelegat ett maktförhållande. Samtidigt som rätten fastslår att hon inte haft ett val för att sedan fastslå att hon prostituerat sig. Återigen förmedlas känslan av att hon valt att sälja sig i en situation där det inte funnits utrymme för hennes fria val.

Det görs i fallet ingen distinktion mellan övriga kvinnor som inte anses ha fallit offer för människohandel och Ligita som konstateras vara ett offer. Hovrätten bedömer koppleribrottet mot övriga kvinnor förutom Ligita som grovt då situationen för vissa av dem varit människohandelsliknande, men diskuterar ändå kvinnornas prostitution och försäljning av sexuella tjänster.²⁰⁰

”Kontrollerat och organiserat prostitution”

När rätten diskuterar vad de tilltalade gjort när de gjort sig skyldiga till människohandel eller grovt koppleri efter ett åtal för människohandel verkar rätten ofta anse att de tilltalade haft att göra med offrens prostitution. Genom att benämna de tilltalades handling som ett utnyttjande av kvinnans eller kvinnornas prostitution minskar känslan av att det är de tilltalade som utsätter kvinnan för något. Att utnyttja vad

¹⁹⁴ B 4188-11 s. 11.

¹⁹⁵ B 4188-11 s. 11.

¹⁹⁶ B 4188-11 s. 22.

¹⁹⁷ B 6114-11 s. 127 ff.

¹⁹⁸ B 6114-11 s. 135.

¹⁹⁹ B 5309-12 s. 17.

²⁰⁰ B 5309-12 s. 18.

kvinnorna gör förutsätter att kvinnorna redan företar något som går att utnyttja. Prostitutionen kan alltså tolkas vara frivillig, även om koppleribrottet fastslår att det är moraliskt klandervärt att utnyttja någon annans prostitution. Genom att benämna den tilltalades handling som något i förhållande till målsägandens prostitution skapas en distans till det eventuella övergreppet som skett genom människohandeln där offret förlorat möjligheten att fatta egna beslut.

I ”Överlåtelsen” konstaterar hovrätten att två av de fyra tilltalade överlätit möjligheten att tjäna pengar på *Ionelas prostitution* till de två andra tilltalade mot en ersättning.²⁰¹ Själva formuleringen kring vad överlåtelsen inneburit är intressant. I fallet konstaterar rätten att männen ansett sig ha tillräcklig kontroll över Ionela för att kunna överlåta henne, vilket de också gjorde, samtidigt som fallet resulterade i en koppleridom då hovrätten inte ansåg att kontrollrekvisitet uppfyllts. Överlåtelsen har enligt hovrätten inneburit en överlåtelse av rätten att tjäna pengar på hennes prostitution, vilket kan tolkas som att hon frivilligt prostituerar sig, men att de tilltalade ägt rätten till det hon tjänat.

Ionela har enligt hovrätten inhysts i gärningsmännens lägenhet och de tilltalade har utnyttjat att *Ionela varit i prostitution* genom att exempelvis skaffa fram sexkunder, förhandla om betalning och tillägna sig större delen av det hon erhållit för *sina sexuella tjänster*.²⁰² Hon har varit i prostitution och de tilltalade har skött i princip allt kring prostitutionen. Vad har hennes prostitution bestått i? Rätten konstaterar vidare att

Utnyttjandet har bestått i att de bland annat bestämt förutsättningarna för den prostitution som hon varit i och tagit hand om den större delen av de pengar som betalats i anledning av prostitutionen.²⁰³

I tingsrättens bedömning av skuldfrågorna rörande målsägande A konstateras att det framkommit att den tilltalade främjat *målsägande A:s prostitution*. I hovrättens domskäl fastslås att den tilltalade styrt och organiserat *målsägande A:s prostitution* som konstateras ha varit av stor omfattning. Vidare fastslås att det är utrett att den tilltalade till övervägande del tagit hand om målsägande A:s inkomster från prostitutionsverksamheten samt att den tilltalade vilselett målsägande angående de ekonomiska villkoren för prostitutionen. Här förekommer återigen den sortens problematiska formuleringar där man som läsare lätt förmedlas bilden av att prostitutionen varit målsägandens angelägenhet och val som den tilltalade sedan utnyttjat.

²⁰¹ Se exempelvis B 137-10 s. 29.

²⁰² B 897-12 s. 11 f.

²⁰³ B 137-10 s. 23.

I hovrättens dom fås mer fokus på vad gärningspersonen gjort sig skyldig till och mindre uppmärksamhet vid vad brottsoffret gjort eller underlåtit att göra. Hovrätten väljer istället att kalla det utnyttjande som skett av brottsoffret för *exploatering*, vilket är ett begrepp som inte förekommer överhuvudtaget i tingsrättens dom. Här kan noteras att hovrätten till skillnad från tingsrätten också dömde för människohandel.

Angående de tilltalade i ”Rosenlundshärvan” konstaterar rätten att de tilltalade har organiserat och kontrollerat *kvinnornas prostitution* och diskuterar hur de planerat och haft regler för hur prostitutionsverksamheten ska bedrivas.²⁰⁴ Rätten konstaterar som exempel att flera män har (utöver de tilltalade) varit aktiva i samband med att *kvinnorna kommit hit och prostituerat sig*.²⁰⁵ Hovrättens formulering ger även i det här fallet sken av att kvinnorna beslutat om prostitutionen och att de tilltalade funnits vid sidan om.

I tingsrättsdomen konstateras att det genom telefonavlyssning framkommit att de tilltalade haft kontakt med sexköpare i syfte att förmedla sexuella tjänster till dem.²⁰⁶ Angående den tilltalade som rekryterat kvinnorna genom internetannonsen fastslår tingsrätten att ”Utredningen kan därför inte tolkas på annat sätt än att den tilltalade rekryterat kvinnor i syfte att dessa för hans räkning skulle utföra sexuella tjänster mot betalning.”²⁰⁷ Vidare menar tingsrätten att det förekommit telefonsamtal mellan den tilltalade och främmande personer som inte kan uppfattas på annat sätt än att den tilltalade *förmedlat sexuella tjänster* och att det i utredningen framkommit att de tilltalade rent faktiskt har sålt sexuella tjänster.²⁰⁸ Att benämna det gärningspersonerna gjort för att *förmedla sexuella tjänster* ger också uttryck för att det finns någon som redan erbjuder sexuella tjänster och att det i erbjudandet ligger en frivillighet. Det är rent språkmässigt problematiskt att förmedla tjänster från en ovillig part.

Även i ”Stockholmslitauerna” diskuterar rätten hur de tilltalade har *rekryterat kvinnor till prostitutionsverksamheten* och administrerat kvinnornas *prostitutionsarbete*. Hovrättens fastslår att utredningen i målet visar att de åtalade männen ingått i ett nätverk vars syfte varit att rekrytera och transportera flertalet kvinnor från Litauen till Sverige för att *utnyttja dem för prostitution*. Rätten konstaterar också att nätverket har varit organiserat och att det funnits rutiner för hur själva prostitutionen ska bedrivas i fråga om exempelvis priser, annonser och inhysning.²⁰⁹ Samtidigt som rätten menar att det varit ett organiserat utnyttjande av kvinnor där en liga bestämt i stort sett allt rörande kvinnorna och att det förekommit konstaterad människohandel så

²⁰⁴ B 2827-12 s. 22.

²⁰⁵ B 2827-12 s. 17.

²⁰⁶ B 4188-11 s. 12.

²⁰⁷ B 4188-11 s. 21.

²⁰⁸ B 4188-11 s. 22.

²⁰⁹ B 5309-12 s. 12.

benämns det de tilltalade gör för att organisera och ordna det praktiska kring *kvinnornas prostitution*.²¹⁰

”Köpt sex”

Vad männen som utnyttjat kvinnorna benämns göra kallas i rättsfallen regelmässigt för att *köpa sex*. Männen benämns omväxlande för bland annat ”kunderna”, ”sexköparna” och ”köparna”. Vad männen gör får inte så mycket uppmärksamhet i domarna, förutom i de fall där åklagaren väckt åtal för köp av sexuell tjänst. Skuldfrågan vid åtal för köp av sexuell tjänst är inte av intresse för att nå uppsatsens syfte, till skillnad från frågan om hur sexköparna benämns i förhållande till offret. När köparna benämns köpare utgår man från att det finns en säljare. När säljaren anses vara kvinnan som utför den sexuella handlingen så bortser man från det faktum att säljaren egentligen är den som inhyser och kontrollerar kvinnan. Hur männen benämns i rätten formar alltså hur offret konstrueras i förhållande till köparna. Nedan ges ett par exempel på hur köparens handlingar beskrivs i domarna.

I fråga om påföljd för grovt koppleri i ”Överlåtelsen” konstaterar hovrätten att koppleribrottet pågått under en inte obetydlig tidsperiod samt att de tilltalade sett till att ett flertal män kunnat *ha sexuella förbindelser med Ionela*. Rätten fastslår att männens sexuella förbindelser med Ionela inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av henne då hon varit vilseledd.²¹¹ I övriga delar av fallet benämns de främst i förbifarten och då med begreppen ”köpare”, ”sexköpare” eller ”kund”.²¹²

I ”Bergsgatan” framkommer av tingsrättens granskning av samtal mellan den tilltalade och sexköpare vid telefonavlyssningen rörande fallet med målsägande A konstaterar rätten att flertalet av telefonsamtalen rör *köp av sexuell tjänst, sexköp* och *tillfällig sexuell förbindelse mot betalning*.²¹³ Här bör påminnas om att samtalen ifråga handlar om situationer där den tilltalade bestämmer hur och när män ska komma och använda kvinnans kropp för sex. Kvinnan behandlas här som objekt då hon fråntas rätten att bestämma över sin kropp, men rätten benämner avtalen som sluts mellan den tilltalade och tredje part för *sexköp*. Begreppet ”sexköp” rymmer enligt bland annat Niemi en föreställning om ett civilrättsligt avtal mellan jämbördiga parter.

4.3 Sammanfattning av mönster

Enligt kritisk diskursanalys består språket av flera parallella diskurser som samtliga strävar efter att uppnå dominans.²¹⁴ I analysen ovan

²¹⁰ B 5309-12 s. 16.

²¹¹ B 897-12 s. 17.

²¹² B 137-10 s. 29.

²¹³ B 2361-13 s. 75 ff.

²¹⁴ Börjesson, Palmblad s. 13.

presenteras två diskurser kring brottsoffret för människohandel som författaren anser skapa en diskrepans mellan myndigheternas offerdiskurs och det brottsoffer som rätten möter och hanterar.

I analysen av de två olika texttyperna, den officiella och praktiserande, har författaren funnit två separata identiteter som skapar två ömsesidigt bekräftade diskurser rörande offret för människohandel. Rörande det första studieområdet, den officiella diskursen, har det i analysen framkommit att identiteten är ”den skyldiga svenska staten”. Den svenska staten utgår från en skyldighet att agera och beskydda offret och menar att människohandeln är ett övergrepp som den måste ta ansvar för genom att förhindra det. Här beskrivs offer för människohandel för sexuella ändamål som ett offer genom att fokusera på den utsattas oskyldighet, skyddslöshet och de övergrepp som skett mot offrets vilja. Offret beskrivs ofta som ett objekt som någon annan handlar med, inte som ett subjekt med egen handlingsförmåga. Prostitutionsbegreppet förekommer visserligen, men ofta i formen ”X har prostituerats”, som inbegriper föreställningen om att någon annan påverkat saluföringen i form av ett övergrepp. Prostitutionen är här alltså inte kvinnans personliga angelägenhet.

I rättstillämpandets område är identiteten en annan och frågan om offret diskuteras av ”den oskyldiga svenska staten”. Den oskyldiga svenska staten som identitet utgår från ett mer utpräglat ”vi och dem”-tänkande och offret diskuteras utifrån hennes egna handlingar och underlåtenhet att handla. Offret benämns ofta ”den prostituerade” och tillskrivs egenskaper som självständighet, medskyldighet och samtycke

Den officiella diskursen skapar följaktligen bilden av ett människohandelsoffer som är oskyldigt och skyddslöst. Hon utsätts för tvång och övergrepp och förtjänar skydd från samhället. Hon är mer ett objekt än ett subjekt då hon beskrivs som en vara som handlas med och utsätts för övergrepp. Diskursen som formas i de officiella dokumenten får anses vara den dominanta, då det är den som formulerar vad det är som ryms inom ramen för det socialt acceptabla och tillåtna. Bilden av människohandelsoffret som ett värnlöst offer stämmer också väl med det som inom kriminologisk teori benämns ”idealoffret”.

Kriminologen Nils Christie myntade begreppet i sin artikel ”Det idealiska offret”, där han argumenterar för att samhället har större benägenhet att betrakta den brottsutsatta som offer om den uppfyller vissa kriterier beträffande personliga egenskaper och agerande. Enligt Christie ska offret vara fysiskt svagt, upptaget med ett respektabelt projekt och befinna sig på en plats hon eller han inte kan klandras för att befinna sig på. Offret ska befinna sig i underläge gentemot gärningspersonen och de ska inte ha någon personlig relation sedan tidigare. Som exempel på icke-idealiska offer nämner Christie den berusade mannen som hamnar i krogslagsmål med en jämbördig kamrat. Han menar också att misshandlade hustrur som väljer att stanna

kvar hos sin man och prostituerade som blir våldtagna inte nödvändigtvis ges offerstatus av samhället.²¹⁵

Den praktiserande diskursen, det vill säga rättspraxis, skapar ett annat offer genom formuleringarna och det frekventa användandet av ett kommersiellt språkbruk. Här är kvinnan den prostituerade, hon tillskrivs egenskaper som självständig och skyldig då hon samtycker till handlingarna hon utsätts för genom att ingå avtal om köp.

Att rätten ofta skriver om det kvinnan utsätts för som att ”hon har prostituerat sig” skapar lätt bilden av att hon själv valt att göra det. Att göra som rätten i fallet med Ionela skriva att hon har ”prostituerats” visar visserligen på en ambition att inte tillskriva henne det handlingsutrymmet, men involverar ändå begreppet prostitution i beskrivningen av händelseförloppet. Begreppet prostitution får anses innefatta diskurser som problematiserar offerrollen, särskilt i förhållande till Christies teori om idealoffret. Genom att tillskriva den utsatta kvinnan en om än illusorisk handlingsförmåga så minskar enligt Christies teorier samhällets tendens att se henne som ett offer.

Christies teori vinner stöd i en undersökning av ungdomars attityder mot våldtäkt var det gängse uppfattningen att våldtäkt var fel. Utredningen visade också att det fanns en del omständigheter som kunde få ungdomarna att tolka om frågan om våldtäkt. Några av dessa omständigheter var om offret inte sagt nej på rätt sätt, om offret kunde tolkas som ”hora” och om offret inte mått tillräckligt dåligt efteråt. Då ifrågasattes huruvida våldtäkten skett och offret förlorade sin offerstatus.²¹⁶

4.4 Diskursskapande frågor

På den andra nivån enligt Faircloughs analysmodell undersöks vilka rättsdogmatiska frågor som förekommer i utredningen av huruvida det finns ett brottsoffer för människohandel i den föreliggande situationen. Hur ser relationen mellan frågorna rätten ställer och den bild av offret för människohandel som de officiella dokumenten skapar ut?

För att människohandel ska föreligga krävs som bekant ett offer för den kriminaliserade gärningen. Offret ska enligt 4 kap 1 a § BrB ha utsatts för en handelsåtgärd, såsom transport eller inhysande, samt otillbörliga medel för att skapa ett underläge i syfte att exploatera henne sexuellt. Här undersöks vilka omständigheter rätten fäster uppmärksamhet vid för att förtydliga händelseförloppet samt vilka frågor rätten besvarar för att undersöka om det verkligen rör sig om en människohandelsituation. Genom att utreda och analysera vilka frågor som är viktiga görs ett

²¹⁵ Christie s. 48 f.

²¹⁶ Stina Jeffners doktorsavhandling ”*Liksom våldtäkt, typ*”.

försök att se vilka egenskaper rätten anser avgöra den utsattes status som brottsoffer. De spørsmål som tycks återkommande i rättens diskussion rörande människohandel för sexuella ändamål är frågor om kvinnornas frivillighet, medvetenhet och maktposition i förhållande till den eller de tilltalade. Frågor angående kvinnorna som att döma av rättens resonemang verkar vara av central betydelse är:

- Kom kvinnan frivilligt till Sverige?
- Var hon medveten om att hon skulle prostituera sig?
- Hur utsatt har hon varit?
- Har den tilltalade haft kontroll/makt över henne?

Frågorna fyller en viktig juridisk funktion genom att förtydliga huruvida rekvisiten för människohandel är uppfyllda, alltså huruvida det förekommit en handelsåtgärd, ett otillbörligt medel och ett exploateringssyfte. Dyliga frågor förekomst är förstuds nödvändig för att upprätthålla de grundläggande principerna inom straffrätten såsom proportionalitet, legalitet och förutsebarhet. Det är dock inte intressant för uppsatsens syfte att ifrågasätta den straffrättsliga konstruktionen av människohandel. Syftet är snarare att se hur frågorna rent språkligt konstruerar brottsoffret utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv.

Att frågorna i rättstillämpningen till stor del handlar om vilken makt den tilltalade haft över målsäganden får stöd i åklagarmyndighetens delredovisning av analyserade människohandelsdomar. Som grunder för ogillande lyfter rapporten främst frågan om kontroll och maktförhållande. Angående fall där frågan om kontroll och maktförhållande varit avgörande konstateras att av 24 ogillande domar så har 10 ogillats på grund av avsaknaden av kontroll- eller maktförhållande.²¹⁷ En annan fråga som enligt Åklagarmyndigheten ofta får betydelse för falllets utgång är huruvida målsäganden varit införstådd med syftet. Av fällande domar är det enbart i en fjärdedel av fallen där offret varit medveten om gärningspersonens exploateringssyfte, samtidigt som det vid de ogillade fallen är mer än hälften av kvinnorna som varit medvetna om syftet. Om kvinnan varit införstådd med syftet att hon ska prostituera sig har rätten en större benägenhet att döma för prostitution istället för människohandel för sexuellt ändamål.²¹⁸

Här nedan ges exempel på hur frågorna behandlas i de analyserade rättsfallen. Frågorna förekommer ofta och utspritt i fallen och är ofta det rättens utredning kommer att kretsa kring. De exempel som ges är avsedda att tjäna som belysande exempel och utgör alltså ett urval.

Kom kvinnan frivilligt till Sverige?

I tingsrättsdomen rörande Ionela diskuteras huruvida hon kom hit

²¹⁷ ÅM-A 2013-1731 s. 12.

²¹⁸ ÅM-A 2013/1731 s. 20 f.

frivilligt då hon själv menar att hon kommit för semester, men omständigheter talar för att hon lämnat Rumänien för att ägna sig åt prostitution i Sverige.²¹⁹ I hovrätten konstateras också att Ionela frivilligt valt att lämna Rumänien och att hon haft skäl att komma för att prostituera sig, trots att hon själv förnekar att hon ägnat sig åt prostitution. Hon har alltså kommit frivilligt.

När det gäller fallet med målsägande A konstaterar hovrätten att målsägande A kommit till Sverige frivilligt, med avsikten att prostituera sig då den tilltalade och målsäganden haft ett avtal om att fördela inkomsterna.²²⁰

I ”Rosenlundshärvan” diskuteras huruvida kvinnorna kommit till Sverige av egen fri vilja, och frågan verkar tillmätas stor betydelse. Här kan pekas på hur en av kvinnorna konstateras ha rest mot sin vilja genom ett skuldförhållande mellan henne och gärningsmannen. Kvinnan anses bland annat därför ha fallit offer för människohandel samtidigt som de andra kvinnorna visserligen hanterats omänskligt och med människohandelslika inslag, men fortfarande har utsatts för koppleri.

I ”Internetannonsen” konstaterar rätten att kvinnorna åkt till Sverige frivilligt då det inte framkommit något som skulle tala för att kvinnorna inte haft ett annat val än att åka, vilket tolkas som att det förelegat samtycke till resan.²²¹ Rätten konstaterar också att kvinnorna har kommit under förutsättning att få de arbetsvillkor som den tilltalade utlovat i annonsen de svarade på. Den ena målsäganden hade hör av sig till den tilltalade innan de reste för att försäkra sig om att den sagda lönen och andra förmåner verkligen stämde. Att villkoren tett sig attraktiva för kvinnorna och att det är enbart därför de rest. Det faktum att kvinnornas samtycke till resan baserats på falska förutsättningar är inget som tillmäts betydelse i rättens bedömning.

Vad gäller Ligita, som ansågs vara ett offer för människohandel i ”Stockholmslitauerna” av hovrätten också konstaterade rätten att hon vilseletts angående förutsättningarna för hennes prostitution. Tingsrätten konstaterar att det utifrån vad Ligita berättat om sina ekonomiska förhållanden i hemlandet finns anledning att anta att vilseledandet om förutsättningarna för prostitutionen i Sverige ska anses ha varit avgörande. Här tar rätten hänsyn till huruvida de falska premisserna varit en förutsättning för målsägandes frivillighet att resa, till skillnad från situationen i ”Internetannonsen”.

Här kan frågan om frivillighet under falska premisser problematiseras ytterligare. Kvinnorna har i många fall visserligen valt att lämna sitt hemland och resa för att prostituera sig i Sverige. Men om

²¹⁹ B 137-10 s. 131 f.

²²⁰ B 3356-13 s. 3.

²²¹ B 111-12 s. 8.

prostitutionen visat sig vara något annat än vad som utlovats och kvinnorna rest på falska premisser, är det fortfarande rimligt att tala om frivillighet? Det förefaller problematiskt att rätten i två liknande fall tillmäter frivilligheten olika betydelse.

Var hon medveten om att hon skulle prostituera sig?

Rätten utreder i frågan om huruvida det förekommit något otillbörligt medel om kvinnan vetat om att hon ska prostituera sig i Sverige. I fråga om kvinnans skäl att vistas i landet lyfts ofta frågan om huruvida hon prostituerat sig innan hon kom hit och ifall hon haft för avsikt att sälja sig även här.

Fallet med Ionela, ”Överlåtelsen” visar att det inte spelar någon roll om kvinnan förnekar att hon prostituerat sig. I Hovrättens domskäl pekar rätten på hur Ionela visserligen förnekar prostitutionen, men fastslår samtidigt att det är bevisat att hon haft skäl att komma för att prostituera sig.

I Tingsrätten konstateras att målsägande A varit medveten om att hon skulle komma till Sverige för att prostituera sig då den tilltalade och målsägande A hade avtalat om hur de skulle fördela inkomsterna innan målsägande A begav sig. Hon var fullt medveten om vad som väntade innan hon reste till Sverige.²²²

I flera av fallen diskuteras inte kvinnornas syfte ytterligare eftersom det är uppenbart att de befinner sig i landet till följd av ett erbjudande om en lukrativ möjlighet att prostituera sig, se exempelvis ”Internetannonsen” eller ”Rosenlundshärvan”.

Har hon varit tillräckligt utsatt?

För att utreda huruvida det förelegat ett maktförhållande mellan den tilltalade och målsäganden måste rätten utreda huruvida målsäganden inte haft ett rimligt alternativ till att lyda. I förarbetena uttryck det som att gärningspersonen ”bemästrar offrets fria och verkliga vilja (på ett sådant sätt att) offret inte haft något annat verkligt eller godtagbart alternativ än att underkasta sig”²²³. Vid besvarandet av frågan om maktförhållande fokuserar rätten främst på huruvida offret kan anses ha befunnit sig i en tillräckligt utsatt position. Omständigheter som anses styrka offrets utsatthet är i regel avsaknaden av språkfärdigheter, oförmåga att orientera sig i landet och avsaknaden av ekonomiska tillgångar.

Omständigheter som enligt rätten talar mot utsatthet är att målsäganden lämnat sitt land frivilligt, inte verkar ha motsatt sig de sexuella handlingar de företagit eller utsatts för, haft möjlighet att kommunicera med omvärlden och möjlighet att röra sig utanför bostaden utan sällskap av de tilltalade.

²²² B 2361-13 s. 85.

²²³ Prop. 2009/10:152 s. 60.

Angående Ionelas situation konstaterar tingsrätten att hon har saknat grundläggande kunskaper i det svenska språket, inte haft förmåga att orientera sig och haft knappa monetära tillgångar. Hon har enligt tingsrätten befunnit sig i en utsatt belägenhet och beroendeställning och har blivit utnyttjad till följd av det, vilket överlåtelsen av henne från de två första tilltalade till två helt främmande män talar för.²²⁴ Tingsrätten dömde som bekant för människohandel.

I hovrätten konstateras att Ionela frivilligt valt att lämna Rumänien, samtidigt som hon befunnit sig i en utsatt situation till följd av att hon transporterats till okända platser med okända människor och varken känt det svenska språket eller samhället. Vidare konstateras att hon befunnit sig i utsatt läge då hon inte fått ta del av inkomsterna då betalning skett till de tilltalade och hon agerat helt utifrån de instruktioner hon fått av de tilltalade.²²⁵

Rätten konstaterar vidare i sin utredning att hon under tiden i Sverige varit i prostitution och att det inte framkommit något som tyder på att Ionela ofrivilligt deltagit i de sexuella handlingar som förekommit. Hon har inte heller varit hindrad att lämna lägenheten de tilltalade inhyst henne i. Hovrätten drar därefter slutsatsen att hon haft för avsikt att tjäna pengar genom att ha sex mot betalning och att hon inte i något skede har protesterat.²²⁶ Hovrätten ändrade tingsrättens dom till grovt koppleri.

Hovrätten konstaterar i ”Bergsgatan” att målsägande A befunnit sig i beroendeställning efter att ha kommit till Sverige. Detta då hon inte haft några pengar och har befunnit sig i ett land hon inte haft någon anknytning till och saknad kunskaper inom det svenska språket.²²⁷ I detta fall dömde hovrätten för människohandel.

I ”Internetannonsen” diskuterar hovrätten kvinnornas utsatthet och menar att de när de kommit till Sverige befunnit sig i en utsatt situation då de saknat pengar, inte känt till Sverige som land och inte behärskat det svenska språket. Samtidigt pekar hovrätten på hur de haft tillgång till mobiltelefoner med kontantkort som de tilltalade försett dem med, samt utan inskränkningar har kunnat använda den tilltalades dator med internetanslutning för att kommunicera med omvärlden. Att åtminstone en av kvinnorna behärskat lite engelska anser hovrätten också minska kvinnornas utsatthet.²²⁸ Det faktum att kvinnorna efter drygt en vecka lyckades lämna lägenheten talar också mot att kvinnorna befunnit sig i ett utsatt läge. Hovrätten ansåg att kvinnorna inte varit tillräckligt

²²⁴ B 137-10 s. 140 ff.

²²⁵ B 897-12 s. 13.

²²⁶ B 897-12 s. 12.

²²⁷ B 3356-13 s. 6 f.

²²⁸ B 111-12 s. 9.

utsatta för att ett maktförhållande ska anses ha förelegat och dömde således för grovt koppleri.

I ”Stockholmslitauerna” anses Ligita enligt Tingsrätten ha befunnit sig i en utsatt position gentemot den tilltalade. Enligt tingsrätten är detta till följd av att det redan då hon rekryterades i sitt hemland fanns ett maktförhållande. Vidare tillmäts omständigheterna hon bodde i samma rum som platschefen, inte kunde påverka när och hur många köpare hon skulle ta emot, att pengarna hon tjänade genast togs ifrån henne och att hon saknade språkliga färdigheter inom både svenska och engelska.²²⁹

Rätten ser utöver de yttre omständigheterna också till hennes personliga egenskaper. Hit räknas att hon var ung och lätt att påverka.²³⁰ Det faktum att Ligita lämnats ensam i Sverige redan första gången hon vistades här ändrar enligt rätten inte den utsatta belägenhet hon befunnit sig i.

Har den tilltalade haft kontroll/makt över henne?

Angående Ionelas fall i ”Överlåtelsen” ansåg hovrätten att kontrollrekvisitet inte uppnåtts, varför hovrätten ändrade föregående instans dom för människohandel till en dom för grovt koppleri. Rätten konstaterar dock samtidigt angående överlåtelsen av henne att

Denna omständighet i sig visar att de anser sig ha haft ett sådant maktförhållande till Ionela att de har kunnat överlåta henne som egendom till personer hon aldrig tidigare träffat och som hon helt saknat kunskap om.²³¹

På frågan om huruvida de tilltalade haft kontroll och om det förelegat ett maktförhållande konstaterar rätten att de tilltalade själv anser sig ha haft kontroll över Ionela. Hovrätten konstaterar att det

[...] framgår inte minst av att R och F mot betalning överfört möjligheten att tjäna pengar på hennes prostitution till S och B, vilka i sin tur haft långtgående planer på att överföra henne vidare.²³²

Men att de tilltalade själv ansett sig ha kontroll nog för att sälja henne anser rätten inte vara tillräckligt för att det ska ha uppstått ett maktförhållande. Här pekar rätten att hon enligt rättens bedömning inte har varit förhindrad att lämna lägenheten de inhyst henne i.

På frågan om huruvida den tilltalade i ”Bergsgatan” haft makt över målsägande A konstaterar tingsrätten att målsägande A visserligen befunnit sig i ett främmande land och har bott samman med den

²²⁹ B 6114-11 s. 135.

²³⁰ B 6114-11 s. 134.

²³¹ B 137-10 s. 142.

²³² B 897-12 s. 14.

tilltalade, men att det då det framkommit under utredningen att målsägande A talat i telefon med sin mor i telefon inte kan anses ha förelegat ett tillräckligt stort kontrollförhållande för att den tilltalade ska dömas för människohandel.²³³

När tingsrätten lyfter frågan om människohandel i ”Internetannonsen” konstaterar den att det är klarlagt att det förekommit ett vilseledande, handelsåtgärder och att syftet att kvinnorna skulle sexuellt exploateras uppfyllts. Frågan är alltså enligt tingsrätten beroende av huruvida de tilltalade bemästrat målsägandenas fria vilja och på så vis förmått dem att underkasta sig handelsåtgärderna.²³⁴ När tingsrätten diskuterar kvinnorna utsatthet och de tilltalades makt lyfter den omständigheter som den tilltalades vetskap om kvinnornas fattigdom och det faktum att kvinnorna varit inhysta och transporterade till olika kunder som talar för ett maktförhållande. Tingsrätten anser att de tilltalade skapat ett maktförhållande med syfte att kunna utnyttja kvinnorna för sexuella ändamål, och därmed gjort sig skyldiga till människohandel.²³⁵

Att kvinnorna efter drygt en vecka lyckats lämna lägenheten talar dock mot att det förelegat ett maktförhållande mellan parterna och de tilltalade kan inte dömas för människohandel eftersom kravet på maktförhållande inte är uppfyllt.²³⁶

I ”Stockholmslitauerna” diskuteras vad de tilltalade har gjort sig skyldiga till. Hovrätten konstaterar att en av de tilltalade inte varit införstådd i vilseledandet kvinnorna utsatts för och därför inte kan dömas för människohandel. Angående frågan om koppleribrottets grovhet menar hovrätten att han inte kan hållas ansvarig för det att koppleriet skett under människohandelsliknande förhållanden då:

Även om utnyttjandet av målsägandena i mänsklig mening har varit hänsynslöst, vilket ligger i själva koppleribrottets natur, har det inte innefattat ett hänsynslöst utnyttjande i den mening som avses i bestämmelsen i 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken om grovt koppleri.²³⁷

Hovrätten instämmer med tingsrätten angående den tilltalades makt över Ligita och menar att ett maktförhållande uppstått redan i Litauen. Hon anses ha befunnit sig i en så utsatt situation att hennes faktiska möjligheter att lämna prostitutionsverksamheten varit mycket begränsade.²³⁸ Det har alltså förelegat ett maktförhållande gentemot Ligita. De andra kvinnorna har utnyttjats hänsynslöst, men anses inte ha utsatts för det underläge förekomsten av ett maktförhållande förutsätter.

²³³ B 2361-13 s. 86.

²³⁴ B 4188-11 s. 24.

²³⁵ B 4188-11 s. 25.

²³⁶ B 111-12 s. 9.

²³⁷ B 111-12 s. 8.

²³⁸ B 5309-12 s. 20.

4.5 Sammanfattning av diskursskapande frågor

För att rätten ska anse att det förelegat människohandel och därmed finns ett offer måste rätten besvara vissa frågor. Frågorna förefaller ta utgångspunkt i idealoffret så som hon formuleras i den officiella diskursen. Hon förväntas ha befunnit sig i ett sårbart läge från början och hon ska inte ha haft för avsikt att själv prostituera sig. Om hon haft det ska det ha varit för att hon på grund av sitt utsatta läge inte haft möjlighet att göra något annat. Vidare ska hennes frihet ha varit begränsad och hon ska ha haft begränsade möjligheter att kontakta omvärlden. Om man ser till rättsfallen ovan så ser man att det är väldigt lite ”frihet” som krävs i förhållande till hur mycket förtryck hon måste ha utsatts för. När den utsatte inte uppfyller kraven på att vara ett offer, alltså om hon har valt att lämna sitt hemland frivilligt, har varit medveten om att hon ska prostituera sig eller hon inte har kämpat emot tillräckligt så att gärningspersonen inte kan anses ha haft tillräcklig kontroll eller makt över henne så är hon inte längre ett offer i rättens mening.

Genom att ställa frågor som på något sätt utgår från att hon borde ha agerat tillskrivs hon ett handlingsutrymme och därigenom en förväntan om att agera. Som exempel kan nämnas Ionela i ”Överlåtelsen” och hur det trots att rätten fastslår att hon hanterats som en handelsvara av männen och att hon saknat kunskaper om både språk och samhälle, förväntas ha lämnat situationen. Att rätten konstaterar att kvinnorna haft tillgång till telefon eller internet antyder också något slags krav eller en förväntan att de ska göra något åt sin situation. När de sedan inte förmått att göra det anses de mer eller mindre ha samtyckt till den omänskliga hanteringen. Genom det presumerade samtycket skapas bilden av henne som en prostituerad. Som prostituerad tillskrivs hon egenskaper som inte passar ihop med diskursen om människohandelsoffret som idealoffer.

Till skillnad från Ionela statuerar Ligita det självklara människohandelsoffret. Genom att förklara henne som utsatt, ung och aldrig tidigare prostituerad lyckas rätten platsa in henne i mallen av hur ett människohandelsoffer ska se ut.

5 Slutsats

I uppsatsen har problematiken bakom få fällande domar vid åtal för människohandel studerats och problematiserats utifrån ett genusvetenskapligt perspektiv och diskursanalytisk metod. Det låga antalet människohandelsdomar ledde till en lagändring år 2010 med syfte att öka antalet fällande domar genom att ta bort det så kallade kontrollrekvisitet.

Eftersom ändringen av människohandelsparagrafen år 2010 konstaterats verkningslös har uppsatsens syfte varit att studera problemet utifrån ett socialkonstruktionistiskt perspektiv där språkbruket i olika källtyper rörande människohandel analyserats. I enighet med genusvetenskapliga teorier har diskursanalys som metod möjliggjort en studie av vilka föreställningar av människan och den prostituerade kvinnan som ligger bakom rättens argumentation i människohandelssituationer. Syftet med studien har varit att fastställa hur offret för människohandel konstrueras i den juridiska diskursen.

I uppsatsen har redogjorts för relationen mellan lagrummen för människohandel, koppleri och köp av sexuell tjänst. Eftersom bestämmelserna har tillkommit vid olika tidpunkter har de olika skyddsområden ännu idag. Människohandel och förbudet mot köp av sexuell tjänst är båda brott mot person medan koppleri av historiska skäl fortfarande anses vara ett ordningsbrott. Eftersom koppleri inte är ett brott mot person finns det i kopplerifall inte heller utrymme för ett brottsoffer, vilket visat sig vara problematiskt då flertalet åtal för människohandel leder till en koppleridom.

För att besvara uppsatsens fråga om huruvida en sammanblandning av begreppen *prostitution* och *människohandel* är problematisk lyftes också frågan om vilka diskurser prostitutionsbegreppet rymmer. Här har tre huvudsakliga argumentationsformer som skapar olika förståelser av den prostituerade kvinnan redogjorts för. Författaren drar utifrån presenterade diskurser slutsatsen att diskursen om den lyckliga horan och det kommersiella språkbruket som diskurs riskerar skapa en distans till övergreppen som sker i en människohandelssituation. Eftersom diskursen om den lyckliga horan är ett resultat av den liberal- och queerfeministiska argumentationen där individers - och främst då kvinnors - självbestämmande idealiseras. Här bortses från frågan om strukturellt förtryck och man menar att den enda anledningen till att kvinnor lider under prostitution är samhällets stigmatisering av sex. Det kommersiella språkbruket riskerar i enighet med Niemis argumentation att skapa en uppfattning av ett köp av en sexuell tjänst mellan jämbördiga parter. Den tredje diskursen som ligger bakom det svenska förbudet att köpa sex kan däremot anses stämma väl överens med

lagstiftarens intentioner med människohandelsbestämmelsen och skapandet av ett idealoffer.

5.1 Offret för människohandel

I analysen av juridiska texter har två diskurser presenterats utifrån dels den officiella diskursen, dels den praktiserande.

Offret i den officiella diskursen

I analysen har framkommit att den officiella diskursen konstruerar offret för människohandel som en sårbar kvinna i en utsatt position. I lagförarbetena, regeringens handlingsplan och Rikskriminalpolisens rapport pekas på hur strukturella omständigheter såsom fattigdom och okunskap ökar offrets utsatthet. I den officiella diskursen är offret en kvinna som behandlas som ett objekt genom att hon utsätts för övergrepp och handlas med likt en vara.

I analysen har några återkommande egenskaper som tillskrivs den utsatta kvinnan utlästs. Offret för människohandel förväntas vara en oskyldigt då hon inte haft för avsikt att prostituera sig, hon har därmed utsatts för tvång och övergrepp till följs av sin skyddslöshet. Det är en offerbild och situation som stämmer väl överens med Christies teorier om idealoffret som svagt, sysselsatt med något respektabelt, på en plats hon inte kan klandras för.

Det oskyldiga offret som behöver statens skydd stämmer väl överens med den skyldiga svenska staten som identitet. Den skyldiga svenska staten lagstiftar för att skydda det offret som blir utsatt som ett resultat av skyldiga svenska mäns efterfrågan. Den skyldiga svenska staten är också en identitet vi känner igen från förbudet mot köp av sexuella tjänster och den radikalfeministiska argumentationen där sexköp anges vara ett uttryck för strukturellt förtryck av kvinnor. Här spelar kvinnans eventuella samtycke ingen roll.

Offret i praktiken

Om man däremot ser till vad som framkommit vid analysen av människohandelsdomar framkommer att idealoffret som det målas upp i lagförarbeten och andra myndighetsdokument är ett ideal. De presenterade fall där rätten visserligen konstaterar att kvinnorna utsatts för omänsklig behandling (se rättsens motivering till grovt koppleri) men inte dömer för människohandel tycks ställa krav på kvinnornas roll som offer. De har inte varit utsatta nog.

Rättens praxis konstruerar ett offer som inte motiverar till att döma för människohandel. Genom att tillskriva offret egenskaper som kontrasterar de som uppställts skapas ett icke-idealiskt offer. Offret har mer gemensamt med de egenskaper man traditionellt tillskriver den dåliga kvinnan i enighet med uppdelningen av bra och dåliga kvinnor i horstigmat.

Genom den praktiserande diskursen uppmärksammas hur det även om kvinnan konstateras ha befunnit sig i underläge till följd av fattigdom, språkkunskaper, ensamhet eller annat inte räcker. Om man ser till rättsfallen som presenterats i analysen blir det tydligt att det ställs höga krav på offrets utsatthet. Det faktum att hon befinner sig i ett främmande land, saknar språkkunskaper och har blivit lurad hit på falska premisser anses inte väga tyngre än det faktum att hon haft, en åtminstone imaginär, möjlighet att ringa någon. Frågan om hur utsatt hon varit kan vändas till ”hur mycket har hon låtit sig utnyttjas?”.

Egenskaperna som tillskrivs kvinnan i fall där otillbörlighetsrequisitet inte anses uppfyllt är självständighet och skuld. Hon verkar ha samtyckt till handeln och därmed deltagit i sexköpet. Att hon själv inte tagit del av varken organisationen eller inkomsterna saknas betydelse för rättsens bedömning. Hon fyller därmed inte kriterierna för att räknas som idealoffer i enighet med varken den officiella diskursens offerkonstruktion eller Christies teori då hon inte kan anses vara tillräckligt utsatt.

Offret som konstrueras i praxis är mer av ett subjekt än ett objekt, hon tillskrivs möjligheten att handla och huruvida hon befinner sig i en utsatt position till följd av strukturella omständigheter likt de som räknas upp i den officiella diskursen tillmäts ingen betydelse.

5.2 Prostitution och människohandel

Att prostitution och människohandel är nära sammanlänkade genom dels språkbruket i människohandelsfrågor men också i dömandet till koppleri har problematiserats utifrån två perspektiv. Det första är en problematisering av hur rätten redan innan domen fallit benämner det kvinnorna gjort eller utsatts för som prostitution. Socialkonstruktionistiska teorier innebär i det här fallet att prostitutionsbegreppet och dess bakomliggande diskurser kommer att prägla hur rätten ser på situationen. De diskurser som förefaller problematiska i en diskussion om människohandel är framförallt den om den lyckliga horan. Här riskerar rätten tolka kvinnan som en utövar av sin självbestämmanderätt och inte ett förtryckt offer utsatt för övergrepp. Det kommersiella språkbruket förstärker ytterligare bilden om prostitution som en oproblematiserad praktik.

Den lyckliga horan-diskursen och det kommersiella språkbruket framstår som särskilt problematiskt i förhållande till människohandel kan förklaras genom diskurspsykologiska teorier och en hänvisning till de undersökningar som gjort av Skaldeman och Brå:s rapport om köparna. Köparna som grupp verkar vara rörande överens om att det är fel att köpa sex från ett offer. De vill ha en fri och självständig kvinna som utnyttjar sin självbestämmanderätt genom att ta betalt för att ha sex

med män. Genom att benämna människohandeln som prostitution skapas en möjlighet för köparna och rätten att bortse från övergreppet och skapa en distans till övergreppets faktiska natur. Rättens användande av ett vad författaren anser vara ett olämpligt språkbruk bidrar till att sprida en bild av människohandelsoffret som maskerar övergreppens sanna natur.

Det andra problemet är efter domens fall, då rätten dömt för grovt koppleri eller koppleri istället för människohandel. Att åtal för människohandel ofta leder till koppleridomar är enligt uppsatsens slutsatser ett problem ur många hänseenden. Dels föreligger problematiken med att koppleridomar inte ger berörda kvinnor offerstatus. Att kvinnorna saknar offerstatus leder enligt bland annat Sirling till att de får en stämpel som ”skyldiga offer” och därmed sämre stöd från samhället. En koppleridom innebär också att kvinnorna som varit involverade anses ha prostituerat sig. Kvinnan som nyligen diskuterades ha varit utsatt för något av de grävsta övergrepp en person kan utsättas genom att ha berövats sin frihet för anses istället ha agerat på eget bevåg och ska inte ha den svenska rättsstatens stöd. Även om rätten konstaterar att det skett under omänskliga förhållanden och att kvinnorna behandlats illa så innebär en koppleridom ändå att de dömda på ett otillbörligt sätt utnyttjat kvinnornas prostitution. Offret som konstrueras som den prostituerade kvinnan utformar också bilden av det icke-idealiska offret.

Det icke-idealiska offret

Att få mindre stöd till följd av att anses ha prostituerat sig får stöd av dels Christies kriminologiska definition av idealoffret men också Vikström och Granströms teori argumentation för att kvinnan i människohandelssituationen skapas som självständigt subjekt med valmöjligheter. Man tillskriver henne valmöjligheter och antar att hon är fri att göra vad hon vill. – Att hon tillskrivs valmöjligheter är också något som framkommer vid studien av den praktiserande diskursen, Faircloughs nivå 2, alltså vilka frågor rätten ställer för att bedöma huruvida rekvisiten för människohandel är uppfyllda. Genom att fokusera på makt- eller kontrollrelationer skapar man ett imaginärt handlingsutrymme i en situation där kvinnan borde ha handlat men inte gjorde det. Den tillämpande rättsinstansen är också mycket benägen att benämna det som offret utsätts för prostitution och ibland även den utsatta kvinnan för den prostituerade, även om kvinnan enligt rättens domslut har utsatts för människohandel.

Att kvinnan som betraktas som prostituerad förlorar möjligheten att axla rollen som människohandelsoffer får också stöd i några av de diskurser som finns angående prostitution. Det faktum att köp av sexuell tjänst är kriminaliserat till följd av samhällets avståndstagande från prostitution som praktik är inte tillräckligt för att bilden av horan som offer ska nå samhällelig dominans. Som presenteras i uppsatsen finns det konkurrerande diskurser som samtliga präglar samhällets och

rättens syn på prostitution som praktik och den prostituerade. De prostitutionsdiskurser som förefaller mest problematiska i förhållande till människohandel är den om den lyckliga horan och den kommersiella diskursen.

På frågan om varför få åtal för människohandel leder till en dom för detsamma måste begreppet prostitution utgöra en del av svaret. De förvirrade böjningarna av ordet, kvinnorna är *i prostitution* och kvinnorna *blir prostituerade/prostitueras*, indikerar språkbrukets otillräcklighet.

Författarens slutsats är att det för att möjliggöra framtida lagföring av människohandelsbrott krävs mer än lagändringar i dess traditionella bemärkelse. Begreppet "prostitution" måste ersättas av något mindre historiskt och politiskt laddat som kan tjäna i rättens klargörande och besvara frågan om ifall det handlat om en människohandels- eller kopplerisituation. Prostitutionsbegreppet och hela det kommersiella språkbruket med begrepp som *säljare*, *köpare* och *handel* motarbetar enligt författaren kvinnors rätt till upprättelse efter att i många fall ha blivit bortförda, våldtagna och både psykiskt och fysiskt misshandlade i ibland långa tidsperioder.

Uttrycket *prostituerar sig* ger också köparna en möjlighet att åtminstone för sig själv ingå i ett byte av tjänster mot varor med ett lätt samvete och få skuld känslor. Att *hon prostituerar sig* tillåter köparna att tro att det är hennes val, hennes arbete och hennes valda livsstil. Språkbruket i människohandelsdomarna domineras av det kommersiella och kvinnan formuleras i regel som ett subjekt som själv företar handlingar. Även i de fall där rätten konstaterar att det skett *under människohandelsliknande förhållanden* eller dömer för människohandel så formuleras vad kvinnan gjort som prostitution. Det är i fallen inte fråga om en fri kvinna som säljer sig då det inte är hon som kan anses kontrollera handeln med hennes kropp. Det faktum att någon annan handlar med henne borde vara avgörande för bedömningen, inte huruvida hon ville sälja sig själv eller har en historia av att prostitution.

Ett ändrat språkbruk kring människohandel för sexuellt ändamål skulle kapa banden mellan koppleri och människohandel och ge rätten en möjlighet att döma mer i enighet med lagstiftningens uttryckta syfte.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- Prop. 2010/11:77 *Skärpt straff för köp av sexuell tjänst*
- Prop. 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd för människohandel*
- Prop. 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning*
- Prop. 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*
- Prop. 2001/02:124 *Straffansvaret för människohandel*
- Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*
- Prop. 1983/84:105 *Om ändringar i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)*
- Prop. 1962:10 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till brottsbalk*
- SOU 2010:49 *Förbud mot köp av sexuell tjänst - En utvärdering 1999–2008*
- SOU 2008:41 *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*
- SOU 2002:69 *Människosmuggling och offer för människohandel*
- SOU 2001:14 *Sexualbrotten - Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*
- Skr. 2007/08:167 *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*

Myndighetsrapporter

- Brå Rapport 2008:25 *Sexuell människohandel en fråga om tillgång och efterfråga*
- RPS 2014 *Människohandel för sexuella och andra ändamål, Rikskriminalpolisens Rapport 14.*
- RPS 2012 *Människohandel för sexuella och andra ändamål, Rikskriminalpolisens Rapport 12.*
- ÅM-A 2003/1731 *Människohandel – delredovisning av ett projekt, domar 2009-2013*

Litteratur

Andersson, Ulrika, 2006, *Hans (ord) eller hennes?*, Lund, Bokbox förlag

Askola, Heli, 2007, *Legal responses to trafficking in women for sexual exploitation in the European Union*, Oxford, Hart Publishing

Berglund, Kerstin, 2010, *Prostitution och integritetskränkning*, i *Liber amicarum et amicorum Karin Cornils – Glimt af Nordisk Straffrätt og Straffeprosesrett* (red.) Elholm, T, et.al., Köpenhamn, Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Berglund, Kerstin, 2007, *Straffrätt och kön*, Uppsala, Iustus

Burman, Monica, 2011, *Kön makt och diskurser i straffrätten*, i *På vei - Kjønn og rett i Norden* (red.) Andersson, U., Svensson, E.M., Braekhus, H., Burman, M., Hellum, A., Jørgensen, S., Pylkkänen, A., Stockholm, Makadam förlag

Börjesson, Mats, 2003, *Diskurser och konstruktioner – en sorts metodbok*, Lund, Studentlitteratur

Börjesson, Mats, Palmblad, Eva, 2007, *Diskursanalys i praktiken*, Malmö, Liber

Christie, Nils, 2001, *Det idealiska offret*, i *Det motspänstiga offret* (red.) Åkerström, M., Sahlin, I., upp. 1:9, Lund, Studentlitteratur

Gunnarsson, Åsa, Svensson, Eva-Maria, 2009, *Genusrättsvetenskap*, Lund, Studentlitteratur

Hansen, Lene, 2006, *Security as a Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War. The New International Relations*. New York, NY: Routledge

Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman & Wennberg, *Brottsbalken – en kommentar*, 2007, Stockholm, Nordstedts Juridik AB

Jeffner, Stina, 1998, *Liksom våldtäkt, typ – om ungdomars förståelse om våldtäkt*, Stockholm, Brevskolan

Marcovich, Malka, 2007, *Handeln med kvinnor i världen*, i Kvinnornas svarta bok (red.) Ockrent, C., Treiner, S., Malmö, Damm Förlag

Siring Anneli, 2008, *Sexhandel, sexköpslagstiftning och myndighetsförståelse: Ett svenskt exempel*, i Prostitution i Norden – forskningsrapport (red.) Holmström, C., Skilbrei, M.L., Köpenhamn, Nordiska ministerrådet

Skaldeman, Anna, 2008, *Torsksverige: Om sexslaveri i välfärdsstaten*, Stockholm, Langenskiöld

Tove Persson, Eva Tiby, 2003, *Skapandet och återskapandet av prostitution*, i Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet: Genusperspektiv inom svensk kriminologi (red.) Lander, I., Pettersson, T., Tiby, E., Lund, Studentlitteratur

Tollin, Katharina, Törnqvist, Maria, 2013, *Feministisk teori i rörliga bilder*, Stockholm, Liber

Vikström, Ida, Granström, Görel, 2004, *Kroppar till salu – Sveriges väg mot en lagreglering av trafficking*, i Den onda Cirkeln. Om brottsoffer, genus och rätten, (red. Granström, Görel), Uppsala, Uppsala Publishing House

Westerstrand, Jenny, 2008, *Mellan mäns händer – Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking*, Uppsala, Universitetstryckeriet

Westerstrand, Jenny, 2011, *Horan som rättssubjekt – en dröm med levda förhinder*, i På vei - Kjønn og rett i Norden (red.) Andersson, U., Svensson, E.M., Braekhus, H., Burman, M., Hellum, A., Jørgensen, S., Pylkkänen, A., Stockholm, Makadam förlag

Winther Jørgensen, Marianne, Philips, Louise, 2000, *Diskursanalys som teori och metod*, Borås, Studentlitteratur

Örnemark Hansen, 2010, *Bärplockerskor med mera sökes – reflektion över ny svensk lagstiftning om människohandel*, i Liber amicorum et amicorum Karin Cornils – Glimt af Nordisk Straffrätt og Straffeprosesrett (red.) Elholm, T., et al., 2010, Köpenhamn, Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Östergren, Petra, 2006, *Porr, horor och feminister*, Stockholm, Piratförlaget

Artiklar

Johansson, Märta C., *Att göra ett ansvarigt sexköp: uppsåts- och oaktsamhetsbedömningar vid underårighet i fall av människohandel, koppleri och sexköp*, i Svensk Juristtidning 2012 s. 219- 256

Niemi, Johanna, *What we talk about when we talk about buying sex*”, *Violence Against Women* 2010 vol. 16:159

Olsen, Lena, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, i Svensk Juristtidning 2004, s. 105-145

Internationella dokument

Sveriges internationella överenskommelser 2004:22, Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta nationernas konvention den 15 november 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (SÖ 2004:21) New York den 15 november 2000.

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/02/05/b64dffac.pdf>

2002/629/RIF, Europeiska Rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002F0629:SV:HTML>

2011/36/EU, Europaparlamentets och rådets direktiv av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:sv:PDF>

Övrigt

International Labour Organisations rapport

ILO 2012 Global estimate of forced labour

Rättsfallsreferat

Samtliga länkar kontrollerade senast 2014-05-26

”Kvinna dömd för människohandel och grovt koppleri”, Juridik Idag, Nordstedts juridik

<http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/b08208bfa71f05dcc1257c930039769d>

”Långa fängelsestraff i prostitutionshärva i Göteborg”, Juridik Idag, Nordstedts juridik

<http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/57fe3f165b886e0ac12579fe0048d16a>

”Hovrätten dömer för koppleri, inte människohandel”, Juridik Idag, Nordstedts juridik

<http://www.nj.se.ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/8d17c292e5e4acefc1257a560046bd97>

”Sänkta straff i prostitutionshärva”, Juridik Idag, Nordstedts juridik

<http://www.nj.se.ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/f73932d28a71e18fc1257a83003436aa>

”Skärpta straff för organiserad prostitution”, Juridik Idag, Nordstedts juridik

<http://www.nj.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/f58b97fa5262ddb7c1257a93004310df>

”Utan maktförhållande ingen människohandel”, Juridik Idag,
Nordstedts juridik
<http://www.nj.se/ludwig.lub.lu.se/juridikidag/jid-artikel?open&aid=0&login&aid=&cstype=dom&url=http://www.nj.se/njab/artiklar.nsf/bodyesp/0c574976ae06cbc6c12579ce004ac0fa>

Rättsfallsförteckning

Hovrättsdomar

Dom 2014-03-05 Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr. B 3356-13 "Bergsgatan"

Dom 2012-10-10 Svea hovrätt mål nr. B 5309-12
"Stockholmslitauerna"

Dom 2012-09-21 Hovrätten för Västra Sverige mål nr. B 2827-12
"Rosenlundshärvan"

Dom 2012-07-04 Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr. B 897-12
"Överlåtelsen"

Dom 2012-03-26 Hovrätten över Skåne och Blekinge mål nr. B 111-12
"Internetannonsen"

Tingsrättsdomar

Dom 2013-11-26 Malmö tingsrätt mål nr. 2361-13 "Bergsgatan"

Dom 2012-06-12 Stockholms tingsrätt mål nr. B 6114-11
"Stockholmslitauerna"

Dom 2012-05-01 Göteborgs tingsrätt mål nr. B 8184-11 samt B 7924-11
"Rosenlundshärvan"

Dom 2012-03-1 Lunds tingsrätt mål nr. B 137-10 "Överlåtelsen"

Dom 2011-12-28 Helsingborgs tingsrätt mål nr. B 4188-11
"Internetannonsen"